

T.C.
BAŐKENT ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI
AVRUPA BİRLİĞİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

AVRUPA BİRLİĞİ DEMOKRASİ ANLAYIŞININ ADAY ÜLKELERDEKİ
DEMOKRATİKLEŞME ÜZERİNDE ETKİSİ :
TÜRKİYE, BULGARİSTAN VE ROMANYA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez DanıŐmanı
Nalan Soyarık Őentürk

Hazırlayan
Yelda Karagöz

2005 - Ankara

TEŞEKKÜR

Tez çalıőmamı tamamlayabilmem için araştırma ve yazma aőamalarında bana sağladığı destek ve gosterdiği anlayış için ve tez çalıőmasının her aőamasında hem manevi hem de teorik destekte bulunduğu için tez hocam sayın Yrd. Doç. Dr. Nalan Soyarik Őentürk'e ve tım çalışma sırasında fikirleri ile beni yonlendiren tez juri uyelerim sayın hocam Doç. Dr. Simten oőar ve sayın hocam Yrd. Doç. Dr Menderes ınar'a teşekkür ederim.

Tez alıőması sürecinde bana sağladıkları destek için tım çalışma arkadaşlarıma teşekkür ederim.

En büyük teőekkürü de sadece tez sürecinde değil hayatımın her aőamasında yanımda olan aileme bir borç bilirim.

ÖZET

Bu tezde Avrupa Birliği'ne aday ülkelerde demokratikleşme konusu incelenmiştir. Bu çerçevede örnek ülkeler olarak Türkiye, Romanya ve Bulgaristan ele alınmıştır. Her üç ülkenin de demokrasi açısından gelişmesi Avrupa Birliği'ne adaylığın getirdiği yeni soluk ve rüzgarla hız kazanmıştır.

Demokrasinin ve hukukun üstünlüğünün korunmasını garanti eden kurumların istikrarının sağlanmasını ilk planda tutan Kopenhag kriterleri, bu üç ülkenin yol haritası olmuştur.

Avrupa Birliği demokrasi anlayışının temelinde yer alan hukukun üstünlüğü azınlık hakları ve insan hakları gibi kavramların çerçevesinin her üç ülkede de müzakereler başlamadan önce belirgin şekilde çizilmesi öngörülmüş ve dolayısıyla gerekli hukuki düzenlemelerin yapılması ve bunun uygulamaya yansıtılması istenmiştir.

Sonuç olarak Avrupa Birliği'ne adaylığın ve Kopenhag kriterlerinin aday ülkelerdeki demokratikleşme üzerindeki etkisi yadsınamaz biçimde ortadadır. Bu tez çerçevesinde bu etki Romanya, Türkiye ve Bulgaristan incelenerek, ilerleme raporları bazında ve karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Demokratikleşme, Bulgaristan, Romanya, Türkiye, Kopenhag Kriterleri

SUMMARY

Democratization process in the candidate states of European Union is the subject of this thesis. Romania, Bulgaria and Turkey are chosen as exemplary candidate states for this thesis. In all these three countries democratization gained its peak after their application for the full membership.

Copenhagen Criteria, which became a map for these three candidate states, plays an important part in the stability of the institutions guaranteeing democracy and rule of law.

European Union indicates the fact that the framework of concept of rule of law, human rights, minority rights and democracy had to be drawn clearly before the negotiations get started.

Finally, the fact that EU has affected the democratization process on these countries is shown throughout the thesis. In this framework, this effect is analyzed by using yearly reports. This analysis will be comparative between three countries, Romania, Bulgaria and Turkey.

Key Words: Eu, Democratization, Bulgaria, Romania, Turkey, Copenhagen Criteria

İÇİNDEKİLER

	SAYFA NO
TEŞEKKÜR	1
ÖZET	2
SUMMARY.....	3
İÇİNDEKİLER	4
GİRİŞ	6
1. BÖLÜM	
AVRUPA BİRLİĞİ'NDE DEMOKRASİ ANLAYIŞI	
1.1 Demokrasinin Tanımı ve Sınıflandırılması	11
1.2 Tanımlar Çerçevesinde Avrupa Birliği Demokrasisi	16
1.3 Avrupa Birliği Demokrasisine Farklı Yönlerden Yaklaşım	21
1.3.1 Avrupa Birliği'nin Kuruluşu ve Demokrasi.....	22
1.3.2 Genişleme Sürecinde Demokratikleşme.....	24
1.3.3 Kopenhag Kriterleri Bağlamında Demokrasi.....	25
1.3.4 Avrupa Birliği'nin Yapısı ve Demokrasi.....	27
1.3.5 Avrupa Müktesabı Çerçevesinde Demokrasi.....	28
1.4 Avrupa Birliği Demokrasisine Eleştiriler.....	31
2. BÖLÜM	
BULGARİSTAN VE ROMANYA'DA AVRUPA BİRLİĞİ ÇERÇEVESİNDE DEMOKRATİKLEŞME	
2.1 Bulgaristan.....	35
2.1.1 Bulgaristan'da Tarihsel Süreçte Değişim ve Bulgaristan Anayasası	39
2.1.2 Komisyon İlerleme Raporlarında Bulgaristan ve Demokrasi	43
2.1.2.1 Yargının Bağımsızlığı ve Yargı ile ilgili düzenlemeler.....	44
2.1.2.2 İnsan Hakları ve Demokratikleşme	45
2.1.2.3 Çeşitli Hak ve Özgürlükler.....	48
2.1.2.4 Azınlık Hakları.....	50
2.1.2.5 Seçimler	53
2.1.2.6 Hukukun Üstünlüğü	54
2.1.3 Bulgaristan Katılım Ortaklığı Belgesi ve Ulusal Program	55

2.2. Romanya	56
2.2.1 Romanya ve Tarihsel Süreçte Değişim.....	56
2.2.2 Komisyon İlerleme Raporlarında Romanya ve Demokrasi.....	61
2.2.2.1 İnsan Hakları.....	61
2.2.2.2 Yargının Bağımsızlığı ve Yargı ile ilgili Düzenlemeler	63
2.2.2.3 Hukukun Üstünlüğü.....	64
2.2.2.4 Çeşitli Hak ve Özgürlükler	65
2.2.2.5 Azınlık Hakları	66
2.2.3 Kasım 2003 Anayasal Referandumunu.....	69
2.2.4 Romanya Katılım Ortaklığı Belgesi ve Ulusal Program	70

3. BÖLÜM

TÜRKİYE’DE DEMOKRATİKLEŞME SÜRECİ

3.1 Osmanlıdan Günümüze Demokratikleşme.....	71
3.2 Avrupa Birliği Yolunda Demokratikleşme.....	76
3.2.1 2001 Katılım Ortaklığı Belgesi.....	78
3.2.2 Ulusal Program 2001.....	80
3.2.3 Anayasal Değişiklik – 3 Ekim 2001, Demokratikleşme ve Hak ve Özgürlüklerin Yeniden Düzenlenmesi	80
3.2.4. Gözden Geçirilmiş Katılım Ortaklığı Belgesi 2003.....	90
3.2.5 Gözden Geçirilmiş Ulusal Program 2003.....	91
3.2.6. Mayıs 2004 Anayasal Değişiklikleri ve Demokratikleşme.....	93
3.2.7 İlerleme Raporları.....	94
3.2.7.1 İnsan Hakları ve Demokratikleşme.....	96
3.2.7.2 Yargının Bağımsızlığı.....	98
3.2.7.3 Azınlık Hakları.....	100
3.2.7.4 Çeşitli Hak ve Özgürlükler.....	102
3.2.7.5 Sivilleşme.....	102

4. BÖLÜM

BULGARİSTAN, ROMANYA VE TÜRKİYE’DE AB SÜRECİNDE

KARŞILAŞTIRILMALI OLARAK DEMOKRATİKLEŞMENİN İNCELENMESİ

SONUÇ	111
KAYNAKÇA	114

GİRİŞ

Avrupa Birliği, üyelik sürecinde olan ülkelerde demokratikleşmeyi önemli ölçüde etkilemiş ve şekillendirmiştir. Özellikle Türkiye bu anlamda pek çok reforma sahne olmuştur. Türkiye’de tarihi sayılabilecek değişimler yaşanmıştır. Devlet Güvenlik Mahkemelerinin kaldırılması, ana dilde yayın alanında; yani basın ve yayın kanunda yapılan değişiklikler, ceza kanunda yapılan değişiklikler buna örnek verilebilir. Ölüm cezasının kaldırılması, MGK ve YÖK gibi bazı kurumlarda ordudan gelen üyelerin sayısının azaltılmaya çalışılması yine benzer şekilde örnek verilebilir. Bunların hepsinde Avrupa Birliği’ne adaylığın rolü yadsınamaz. Yine aday ülke olan Romanya ve Bulgaristan da benzer demokratikleşme ve tıpkı diğer bütün aday ülkeleri gibi Kopenhag kriterlerini yerine getirme çabaları göstermişlerdir.

Bu tezin amacı, aday ülke olan Romanya ve Bulgaristan’ın Avrupa Birliği’ne entegrasyon sürecinde demokrasi alanında kaydettiği ilerlemeler ve Türkiye’nin üyelik yolunda demokrasi alanında kaydettiği ilerlemelerin kıyaslanması ve Romanya, Bulgaristan ve Türkiye örneklerinden yola çıkarak ve karşılaştırmalı olarak bu ülkelerdeki demokratikleşme sürecine Avrupa Birliği’nin etkisini incelemek olacaktır.

Yukarıdaki amaç doğrultusunda birinci bölümde Avrupa Birliği’nin oluşturmaya çalıştığı demokrasi anlayışı ele alınacaktır. Öncelikli olarak demokrasinin tanım ve sınıflandırmalarına değinilecek ve bu tanım ve sınıflandırmalardan yola çıkılarak Avrupa Birliği’nin demokrasi anlayışı incelenecektir. Bu bağlamda çeşitli açılardan

Avrupa demokrasi anlayışı tartışılacaktır. Avrupa Birliği'nde demokrasi anlayışının gelişimi anlatılacak, Kopenhag kriterleri net olarak tanımlanacak, genişleme sürecinde demokrasi anlatılacak ve Avrupa Birliği müktesabatında demokrasi kavramı incelenecektir.

Birlik müktesabatı da incelendiğinde görölmektedir ki demokrasi tanımı ve anlayışı ilk kuruluş yıllarında Avrupa Birliği'nin antlaşmaları içerisinde yerini yeteri kadar almamıştır ve daha çok entegrasyonun ekonomik boyutuna değinilmiştir. Özellikle 1990 sonrası dönemde demokrasiye atıflar daha sıklık kazanmıştır. çünkü Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle birlikte Doğu ve Orta Avrupa ülkelerinin Birliğe dahil olma talepleri baş göstermiştir ve uzun seneler komunizm ile yönetildikleri için bu ülkelere şüphe ile yaklaşılmıştır ve Kopenhag kriterleri ortaya çıkmıştır.

Kopenhag kriterleri aday ülkenin demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını ve azınlık haklarına saygı ve korumayı garanti eden kurumların istikrarını sağlamış olmasını gerektirir. Yine bu kriterler, aday ülkelerin işleyen bir piyasa ekonomisine ve piyasa güçlerine dayanma kapasitesine sahip olmasını gerektirir. Tanım olarak bile yeterince uzun olan kriter, esas itibariyle aday ülkelerde her alanda demokrasi ve insan haklarını sağlam temellere oturtmayı hedeflemektedir ve tez içerisinde incelenecektir.

Bütün bunlara ek olarak birinci bölümde Avrupa Birliği'ne yapılan eleştiriler de sunulacaktır ve Avrupa Birliği'nin demokrasi adına eleştirildiği alanlara da değinilecektir.

İkinci bölümde, aday ülkelerden Bulgaristan ve Romanya'nın Avrupa Birliği'ne entegrasyonu işlenecektir. Bu ülkelerin aday ülke statüsü kazanmaları ve haklarındaki ilerleme raporları ile ilgili bilgi verilecek ve kendilerinden demokratikleşme alanında istenilenler ve gerçekleştirdikleri anlatılacaktır.

Bu kapsamda Romanya ve Bulgaristan ele alınacak ve bu iki ülkede Sovyetler Birliği'nin dağılmasından önceki ve sonraki durum incelenecektir. 1990 sonrası her iki ülke de Avrupa Birliği yolundaki taleplerini ortaya koymuş ve bu anlamda temel demokratik değişimlerden geçmişlerdir. Her iki ülkenin de benzer geçmişlere sahip olması Avrupa Birliği yolunda benzer demokratik değişimleri de doğal olarak beraberinde getirmiştir.

Üçüncü bölümde, Türkiye'de demokratikleşme sürecine değinilecektir. Bilindiği üzere, Türkiye'de demokratikleşme sürecinin geçmişi çok eskilere dayanmaktadır. Fakat çoğu zaman 1960, 70 ve 80'li yıllarda olduğu gibi askeri darbelerle sekteye uğramıştır. Avrupa Birliği'ne adaylık statüsünün kazanıldığı 1999 Helsinki Zirvesi ve sonrası gelen bir rüzgarla demokratikleşme alanında büyük değişiklikler ve değişim yaşanmıştır.

Yukarıda belirtilen değişimin bir parçası olarak Türkiye'nin Avrupa Birliği yolculuğunda demokrasi alanında geçirdiği evreler ele alınacaktır. Bilindiği üzere Avrupa Birliği, Türkiye'nin Kopenhag kriterlerini yeterince yerine getirmiş olduğunu belirten Komisyon raporunu 6 Ekim 2004'de yayınlamıştır. 17 Aralık 2004 itibariyle Türkiye, Kopenhag kriterlerini yeterince gerçekleştirdiği kanıtlanmış bir ülke olarak

3 Ekim 2005 için müzakere tarihi almayı başarmıştır. Bu bölümde, Türkiye'nin Kopenhag kriterlerini yerine getirmek amacıyla özellikle demokrasi alanında yaptıkları anlatılacaktır.

Dördüncü bölümde ise; Bulgaristan, Romanya ve Türkiye'nin Avrupa Birliği yolunda demokratikleşme ve entegrasyonu karşılaştırmalı olarak incelenecektir. Her ülkenin demokratikleşme alanında yaptıkları yapamadıkları, demokratikleşme çabaları ele alınıp karşılaştırılacaktır. Bu karşılaştırma özellikle Komisyon raporları kullanılarak yapılacaktır. İncelendiğinde görülmektedir ki her üç ülke de demokratikleşme adına gerçekleştirdikleri değişimler çerçevesinde benzerlikler ve farklılıklar sergilemektedir.

Diğer bir soru ise Avrupa Birliği'nin demokrasi anlayışının tanımını Kopenhag kriterleri ile bulmasının, bu kriterlerin bir şart olarak koşulmasının ve aday ülkelerin bu şartları yerine getirmesinin; bu ülkelerin demokratik ülke imajına yeterli katkıda bulunup bulunmadığıdır ve bu soru da tez içerisinde cevabını bulacaktır.

Sonuç bölümünde ise, Bulgaristan, Romanya ve Türkiye'de demokratikleşme ile ilgili genel bir değerlendirme sunulacaktır. Değerlendirme, AB aday ülkeler üzerindeki etkisinin çerçevesini ve incelenen soruların cevaplarını kapsayacaktır.

I. BÖLÜM AVRUPA BİRLİĞİ'NDE DEMOKRASİ ANLAYIŞI

Avrupa Birliği'nin demokrasi anlayışı ve bu demokrasi anlayışının aday ülkelere yansıtılması her açıdan tartışılmakta olan bir konudur. Bu demokrasi anlayışının temelinde öncelikli olarak kurucu da olan üye devletler; İtalya, Fransa, Almanya, Belçika, Hollanda, Lüksemburg bulunmaktadır. Bugün Birliğin hiçbir ülkesinde hiçbir şekilde, her ne kadar aralarında geçmişlerinde demokrasinin sekteye uğradığı dönemler geçiren devletler olsa da, totaliter veya faşist bir rejimin izine rastlamak mümkün değildir. Aynı düşünce anlayışı ve demokrasiye bakış aday ülkelerden de beklenmektedir.

Bu bölümde önce demokrasinin çeşitli tanımlarına değinilecektir. Daha sonra, Avrupa Birliği demokrasi anlayışı ayrıntılı olarak incelenecektir. Avrupa Birliği demokrasisinin hangi demokrasi tanımına girdiği çözülmeye çalışılacaktır.

Bu bölüm, daha sonraki bölümlerde Romanya, Bulgaristan ve Türkiye'deki demokratikleşme çabaları ve demokrasi anlayışının AB'nin demokrasi anlayışı çerçevesine uyup uymadığının tesbiti açısından önem taşımaktadır.

1.1 Demokrasinin Tanımı ve Sınıflandırılması

Tanımsal açıdan bakıldığında demokrasi Yunanca demos ve kratos kökünden gelmekte olup halkın egemenliğine dayanan yönetim biçimini ifade etmektedir.¹ Bu tanıma bağlı olarak da normatif demokrasi teorisi doğmuştur. Gözler'in ifadesi ile bu anlamda demokrasi, bir ideali, olması gerekeni yansıtır.² Bir rejimin demokratik olabilmesi için, halkın bütününe arzularına tam olarak uyması gerekir. Fakat toplumlar gelişip büyüdükçe ve zaman geçtikçe bu tanım işlevini yitirmiş ve uygulaması zor hale gelmiştir. Bu yüzden ki diğer bir tanımlama yoluna gidilmiştir. Bu da ampirik demokrasi teorisi çerçevesinde ele alınmaktadır.

Bu teoride, olması gereken, yani ideal olan değil, ideale kaba taslak yaklaşan gerçek demokrasiler ele alınır ve gerçekleşmesi için 6 şart vardır.

1. Etkin Siyasal Makamlar Seçimle İş Başına Gelmelidir.
2. Seçimler Düzenli Aralıklarla Tekrarlanmalıdır.
3. Seçimler Serbest Olmalıdır.
4. Birden Çok Siyasal Parti Var Olmalıdır.
5. Muhalefetin İktidar Olma Şansı Mevcut Olmalıdır.
6. Temel Kamu Hakları Tanınmış ve Güvence Altına Alınmış Olmalıdır³

¹ George Sorensen, *Democracy and Democratization*, (L.L.C :Westview Press, 1998), s..3

² www.anayasa.gen.tr/demokrasi.htm, Erişim: 19 Mayıs 2005

³ www.anayasa.gen.tr/demokrasi.htm, Erişim: 15 Mayıs 2005

Gözler, dünyada bunu başarabilmiş, aralarında bugünkü Avrupa Birliği ülkelerinin de olduğu, 21 ülke olduğunu ifade etmektedir.⁴

Bunun dışında, egemenliğin kullanımına göre de demokrasi sınıflandırılabilir. Bunu da üç sınıfa ayırabiliriz. Doğrudan demokrasi ki bu halkın egemenliğini bizzat ve doğrudan kullanmasını ifade etmektedir. Eski Yunan'da kullanılan bu tür demokrasinin pratikliği günümüzde sorgulanmaktadır.

Egemenliğin kullanımına göre diğer bir çeşit ise temsili demokrasidir. Burada halk egemenliğini seçtiği temsilciler aracılığı ile kullanır. Üçüncü bir tür ise yarı doğrudan demokrasidir ki egemenliğin kullanılmasının halk ile temsilcileri arasında paylaştırıldığı demokrasi tipidir. Burada halk, “referandum”, “halk vetosu”, “halk teşebbüsü” ve “temsilcilerin azli” gibi araçlarla egemenliğin kullanılmasına doğrudan doğruya katılır.

Demokrasi çeşitleri açısından başka bir sınıflandırma da David Held tarafından sunulmuştur.⁵ Bu sınıflandırmaya göre demokrasi modelleri Klasik Modeller ve 20.Yüzyıl'daki türleri olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Klasik modeller de kendi içerisinde sınıflandırılmıştır. Buna göre 4 çeşit klasik demokrasi modelinden söz edilmektedir. Bunlar Klasik Yunan demokrasisi, Cumhuriyetçi demokrasi, Liberal demokrasi ve doğrudan demokrasidir.

⁴ www.anayasa.gen.tr/demokrasi.htm, Erişim: 16 Mayıs 2005

⁵ David Held, *Models of Democracy*; (Stanford, California: Stanford University Press. 1996). s. .5.

Klasik Yunan demokrasisinde, vatandaşların doğrudan katılımı ve isteklerini dile getirmeleri söz konusudur. Zamanla bu demokrasi türü Cumhuriyetçi demokrasinin gelişmesinde etkin olmuştur

Genel olarak Cumhuriyetçi demokrasinin özelliklerine baktığımızda ise halk ve aristokrasi arasında güç dengesi sağlanmaya çalışılmıştır. Çıkarlarını gözeten ve savunan değişik sosyal gruplar vardır. Bu model Koruyucu ve Gelişmeci olmak üzere ikiye ayrılmıştır.⁶ Gelişmeci Cumhuriyetçi modelde yasama ve yürütme organlarının fonksiyonları birbirinden ayrılmıştır. Herhangi birinin diğerine üstünlük sağlamasını önlemek amacıyla vatandaşların siyasi ve ekonomik eşitliğe sahip olması öngörülmüştür. Korumacı Cumhuriyetçi modelde ise politik katılım kişisel özgürlüğün önemli bir koşulu olarak görülmüştür. İnsanlar, aristokrasi ve monarşi arasındaki güç dengesi karma bir anayasa ve hükümete dayandırılmıştır.

Cumhuriyetçi Demokrasi karma bir anayasayı, kendi kendini yönetme hakkını ve sadece çoğunluğun değil aristokrasinin de çıkarlarını korumayı sağlayacak bir hükümetin varlığını öngörür. İktidar gücü bir tanrıdan, olağanüstü güçlerden veya bir küçük grup ayrıcalıklı insandan değil, insanların büyük çoğunluğundan elde edilmelidir. İnsanların politik hayata katılması liberal demokraside olduğu kadar cumhuriyetçi demokraside de önemli görülmüştür ve aşağıda değinilecektir.⁷

⁶ Held, *Models of Democracy*; s. 61.

⁷ http://www.oycf.org/Perspectives/2_110299/republicanism_and_democracy.htm, Erişim: 10 Haziran 2005

Liberal demokrasi Held tarafından açıklanan diğ er bir modeldir.⁸ Bu model vatandaşların siyasi haklarını ve çıkarlarını temsilciler aracılığı ile yerine getirmesi anlamına gelmektedir. Diğ er bir tanımlamayla, liberal demokrasi devlet iktidarının sınırlandırılması tekniğ i ile “halkın gücünü devlete ortak etme” idealini birleştirmektedir.⁹

Liberal kelimesi bir devletin yetkilerinin sınırlandırılmasına işaret eder. Liberal demokrasi aslında halkın temel siyasal kararları aldığı ama onun alabileceğ i kararlar üzerinde sınırların bulunduğu bir siyasal sistemdir.¹⁰

Bu modele de Held tarafından korumacı ve ilerlemeci olmak üzere iki alt model biçilmiştir. Korumacı liberal demokraside düzenli seçimler, gizli oylama, partiler arası rekabet gibi temel özellikler söz konusudur. Gelişmeci liberal demokrasi de de siyasi yaşama katılım sadece bireyin çıkarlarının ve ihtiyaçlarının korunması için değil aynı zamanda bilgili ve gelişen bir vatandaşlık kavramının yerleştirilmesi açısından önemlidir.

Liberal demokrasi ile cumhuriyetçi demokrasinin ayrıldığı temel nokta özgürlükler konusu olmuştur. Cumhuriyetçi demokraside ön plana çıkan siyasi katılımdır ve siyasi katılım da özgürlüğün önemli bir parçasıdır. Bu çerçevede yasama ve yürütmenin temel olarak birbirinden ayrılması da önem taşımaktadır.

⁸ Held, *Models of Democracy*; s. 99.

⁹ Mustafa Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, (Ankara: Siyasal Kitabevi, Şubat 2004.), s. 35.

¹⁰ Age. s. 36.

Klasik cumhuriyetçi anlayış insanları üç gruba ayırmaktadır: çoğunluk - yani halk - azınlık – yani aristokrasi ve hükümdar. Bu bağlamda amaç bu üç grup arasındaki dengeyi sağlayacak hükümeti ve karma anayasayı sağlayabilmektedir.

Cumhuriyetçi demokrasiye göre herhangi bir sınıf tarafından kontrol edilen bir iktidar gücü hem istikrardan yoksun hem de meşru olmayan bir hükümettir. Liberal demokrasi ise halkın- çoğunluğun – politik sürece katkısını öngörür ve özgürlük ve politik eşitlik idealleri üzerine odaklanır. ¹¹

Liberal demokrasi politik düşüncelerin farklılığına, insan ve azınlık haklarına ve bunların çıkarlarının devlet içerisinde kurumsal olarak ifadesini bulmasına inanır. Bu çerçevede de Rousseau'da temelini bulan insanların ortak bir irade gösterebileceği yolundaki cumhuriyetçi düşünceyi eleştirir ve kendinden ayırır çünkü bu tür bir anlayış totaliter veya faşist düşüncelere yol açabileceği gibi insan özgürlüklerin tamamen reddedilmesi anlamına da gelebilir. ¹²

Liberal demokrasi söz konusu olduğunda özgürlükler daha çok kişisel özgürlükleri tanımlamaktadır. Burada kişisel hakların hükümetler önünde kanun çerçevesinde korunması da söz konusudur. Rekabetçi bir pazar ekonomisi ve üretim araçlarına bireylerin sahip olması da yine liberal demokrasinin işlemesi açısından önem arz etmektedir.

¹¹ http://www.oycf.org/Perspectives/2_110299/republicanism_and_democracy.htm, Erişim: 25 Mart 2005

¹²Kimberly Hutchings, "Modelling Democracy", *Journal of Interdisciplinary International Relations*, 12, 2, (1998), s. 17.

Bütün bu tanımlar çerçevesinde de Beetham ve Boyle işleyen bir demokrasinin temel unsurlarını ortaya çıkarmışlardır. Buna göre düzgün işleyen bir demokrasinin dört temel unsuru bulunmaktadır. Özgür ve adil seçimler, açık ve sorumlu bir hükümet, sivil ve siyasi haklar ve demokratik veya sivil toplumdur.¹³ Sonraki bölümde bu tanımlar çerçevesinde AB demokrasisi incelenecektir.

1.2 Tanımlar Çerçevesinde Avrupa Birliği Demokrasisi

Yukarıda belirtilen tanımlar ve sınıflandırmalar kapsamında AB demokrasi anlayışının çeşitli sınıflar içerisinde tanımlanabileceği aşikardır. Örneğin, tanımlardan biri olan “Ampirik yaklaşım” açısından bakıldığında Avrupa Birliği’nin ve üye devletlerinin yukarıda belirtilen altı şartı taşıdığı ve Avrupa Birliği’nin aday devletlerde de bu şartları aradığı ileri sürülebilir. Avrupa Birliği üye devletlerde etkin siyasal makamların seçimle iş başına gelmesini, seçimlerin düzenli aralıklarla ve serbest olmasını, birden çok siyasal partinin var olmasını, muhalefetin iktidar olma şansının mevcut olmasını ve temel kamu haklarının tanınmış ve güvence altına alınmış olmasını istemektedir ki bu da ampirik yaklaşım tanımıyla örtüşmektedir.

Avrupa Birliği’nin sahip olduğu demokrasi anlayışının yarı doğrudan demokrasi çerçevesinde tanımlanabileceği de ileri sürülebilir. Şöyle ki Avrupa Birliği doğrudan parlamenter seçiminin yer aldığı tek uluslararası organizasyondur ve Avrupa

¹³David Beetham ve Kevin Boyle, *Demokrasinin Temelleri*, (Ankara: Adres Yayınları, Mart 2005), s.29.

halkına daha fazla ifade hakkı tanıma adına, gün geçtikçe Parlamento'nun yetkileri arttırılmıştır. Bununla birlikte, Komisyon – Konsey ve Avrupa Parlamentosu arasında demokrasi açısından hassas bir denge kurulmaya çalışılmaktadır. Bu konuda çok başarılı olunduğu söylenemez ki günümüzde demokrasi açığı tartışmaları sürmektedir. Buna rağmen Avrupa Birliği halkı referandumlarda kısmen de olsa söz söyleme hakkı bulmaktadır. Mayıs 2005'te Fransa ve Hollanda'daki Avrupa Birliği Anayasası referandumu bunun canlı bir örneği olarak gösterilebilir. Ancak bu örneği yarı doğrudan demokrasi çerçevesinde tanımlamak da hatalı olabilir. Bilindiği üzere üye ülkelerin hepsi referanduma gitmemektedir.

Avrupa Birliği'nin aday ülkelerde yerleştirmeye çalıştığı demokrasi anlayışında liberal demokrasinin de izlerini görmekteyiz. Liberal Demokrasi dolaylı ve temsili bir demokrasi şeklidir ve düzenli seçimlerdeki başarıyla elde edilir.¹⁴ Avrupa Birliği açısından bakılınca serbest seçimlerin yapılması, gizli oylama, seçimle başa gelen temsili bir hükümet ve düzenli olarak seçimlerin yapılması aday ülkelerde aranan kriterlerdir. Daha sonraki bölümlerde değinileceği gibi Komisyon aday ülke raporlarında o ülkede seçimlere ve uluslararası gözetmenlerin raporlarına atıfta bulunmaktadır.

Liberal demokrasi siyasi rekabete ve seçmenlerin tercihine dayanır. Bunlar siyasi çoğulculuk, farklı inançlara hoşgörü ve rakip sosyal felsefelerin ve rakip siyasi hareketlerin varlığı aracılığı ile gerçekleşir. Avrupa Birliği açısından bakıldığında;

¹⁴ Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, s. 244-245.

farklı inançlara hoşgörü ve çoğulculuk kavramsal ve uygulama olarak ön planda tutulmaktadır.

Yine liberal demokraside devlet ve sivil toplum arasında bir ayırım vardır ve bu ayırım iktisadi hayatın piyasa veya kapitalist organizasyonu aracılığı ile sürdürülür.¹⁵ Avrupa Birliği açısından ele alındığında; ülkelerin işleyen bir piyasa ekonomisine ve piyasa güçlerine dayanma kapasitesine sahip olması istenen bir şarttır, önem verilmektedir ve Kopenhag kriterleri arasında yer almaktadır.

Liberal demokrasinin siyasi boyutuna gelince seçimlerin ve siyasi partilerin önemli yer tuttuğu görülmektedir. Seçimlerin demokratikliği çeşitli şartlara bağlıdır. Bunların başında seçimlerin özgür, eşit, adil olması gelmektedir. Seçimlerin özgür olması ile kastedilen seçmenlerin istedikleri tercihi yapmaları hususunda herhangi bir baskı altında olmamalarıdır. Seçimlerin eşit olması oy hakkının eşitliğini ve genelliğini ifade eder. Adil olma şartı ise seçimlerin iktidarları gerçekten değiştirebilir nitelikte olmasını belirtir. Avrupa Birliği bu bağlamda aday ülkelerde seçimlerin adil, eşit ve serbest olmasını talep etmektedir. Komisyon raporlarında aday ülkelerde yapılan seçimlerle ilgili tespitler bulunmaktadır.¹⁶

Liberal demokraside siyasi partiler siyasete katılıma aracı olmaları bir yana, çoğulcu demokrasinin temel unsurlarıdır. Burada asıl olan fikirlerin ve çoğulculuğun partiler kanalı ile siyasi alana yansıtılabilmesidir. Bu bağlamda Avrupa Birliği aday

¹⁵Age.

¹⁶Age. s. 287.

lkelerdeki siyasi partilerin halklarının farklı görüşlerini yansıtmasını siyasi hayatta temel gereksinimlerden saymaktadır.

Liberal demokrasi ile bağlantılı olarak Avrupa Birliği'nin sahip olduğu demokrasi anlayışı açısından soru işaretleri de bulunmaktadır. Örneğin; zgrlkler söz konusu olduğunda sosyal hak ve özgürlüklerin ne kadar ele alındığı şüphe götürmektedir ki bunun bir göstergesi olarak bazı sosyal haklarından mahrum kalacağını düşünen Fransızların Avrupa Anayasası'na 29 Mayıs 2005'te onay vermemesi gösterilebilir.

Avrupa Birliği demokrasisine farklı bir bakış açısı da Rumford tarafından sunulmuştur. Bu bakış açısına göre iki yaklaşım bulunmaktadır. Birincisi "kozmpolitan demokrasidir." Bu demokrasi anlayışına göre demokrasi ve demokratikleşme artık sadece ulusal seviyede gerçekleşemez. Demokrasinin uluslarüstü seviyede de gerçekleşmesi mümkündür. Gerek Avrupa Birliği, gerekse Birleşmiş Milletler'in çıkardığı bildirge ve imzaladığı sözleşmeler uluslarüstü boyutta demokrasi kavramının gelişmesinde etkindir. Gerçekten de günümüzde demokrasi sadece ulusal boyutta değil uluslararası boyutta da tartişılan ve uygulanması beklenen konu haline gelmiştir. Bu yüzden sadece aday ülkelerdeki demokrasi ve demokratikleşme değil aynı zamanda Avrupa Birliği'nin kendi demokrasisi de önem taşımaktadır.

Rumford tarafından sunulan diğer bir yaklaşım da agonistik demokrasidir.¹⁷ Bu demokrasi teorisi çoğulcu demokrasi teorisinin radikal bir türüdür. Buna göre

¹⁷Chris Rumford, *The European Union : A political Sociology* ; (London: Blackwell Publishing; 2002) s.141.

demokrasi önceden belirlenemez, asla bir son değildir ve demokratik kimlik kavramı farklılıklar üzerine kurulmuştur. Yani Avrupa demokratik kimliği farklılıkları ve çoğulculuğu kabul etmelidir. Bu yaklaşımla Avrupa demokrasinin tek bir Avrupa mirası üzerine kurulduğu düşüncesi reddedilmektedir. Avrupa Birliği açısından incelendiğinde bu düşüncenin yansımalarını görmekteyiz. Türkiye'nin birliğe dahil edilmesi yönündeki çabalar ve "farklılıkların birlikteliği" sloganları bunun en önemli göstergesi sayılabilir.

Aslına bakılırsa bu kadar sınıflandırma ve bu tanımlar içerisinde Avrupa Birliği'nin sergilediği demokrasi anlayışı daha çok liberal demokrasiye yakın durmaktadır. Kopenhag kriterleri de liberal demokrasiyi destekleyici şekilde aday ülkelere yol göstermektedir.

Esasen demokrasi kavramıyla bağlantılı tartışmaların pek çok boyutu olduğundan konu oldukça karmaşık hale gelmektedir. Örneğin bir boyutu Avrupa Birliği'nde demokrasi kavramının uluslararası ilişkiler, kamu politikası, sosyoloji gibi değişik disiplinler tarafından tartışılmasıdır. Jolly'nin de belirttiği üzere zaten bir problem üzerinde uzlaşmazlık söz konusuysa problemin yeterince iyi tanımlanmaması işi daha da zorlaştırmaktadır.¹⁸

Diğer bir boyutu da demokrasi tanımının anlamının tarihsel olarak değişikliğe uğramış olmasından kaynaklanmaktadır. Zamanında demokrasi deyince sadece

¹⁸Mette Jolly, University of Nottingham, 10-11 Temmuz 2003, 2nd Workshop of the UACES Study Group, s. 2

doğrudan demokrasi anlaşılmaktaydı. Bu gün ise temsili demokrasi de demokrasi tanımı içinde yerini almaktadır.¹⁹

Ortada bir gerçek vardır. O da demokrasi söz konusu olduğunda Avrupa Birliği kendini ironik bir durum içinde bulduğudur. Şöyle ki Avrupa Birliği'nin kurulmasında temel amaç demokrasiyi geliştirmek değildi. Fakat zamanla Doğu Avrupa ülkelerinin de bu Birlik içinde yer almak istemesiyle birlikte Avrupa Birliği demokrasiinin geliştirilmesi gibi bir rol üstlenmiştir. Ancak şu da bir gerçektir ki Avrupa Birliğinde de tam bir demokrasi olduğunu söylemek doğru olmaz. Lipset'in de belirttiği üzere Avrupa Birliği bugün kendisi Türkiye, Bulgaristan ve Romanya gibi aday ülke olsaydı reddedilebilirdi.²⁰

1.3 Avrupa Birliği Demokrasisine Farklı Yönlerden Yaklaşım

Bu bölümde Avrupa Birliği'nin demokrasi anlayışı çeşitli açılardan incelenecektir.

¹⁹ Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, s. 45.

²⁰ Martin Seymour Lipset, *Democracy In Europe and Americas*, (Washington D.C: Congressional Quarterly INC, 1997) s.154

1.3.1 Avrupa Birliği'nin Kuruluğu ve Demokrasi

İlk kurulduğunda Avrupa Birliği'nin temel yönelim alanı özellikle ekonomik alanda işbirliği olmuştur. O dönemde siyasal bir entegrasyon göz ardı edilmiş, öncelikli olarak ekonomik bir entegrasyon düşünülmüştür. Bu anlamda Schuman Planı önem taşımaktadır. Jean Monnet ve Robert Schuman iki dünya şavaşının da yıkıcı etkilerini göz önüne alarak, ekonomik bir bütünlüğü ve devletlerin birbirine ihtiyaçının ön plana çıkarılmasını, gelecekteki barışın şartı olarak görmüştür. Bu erevede 18 Nisan 1951'de Paris Antlaşması ile Avrupa Kömür ve elik Topluluğu kurularak Avrupa Birliği'nin temelleri atılmıştır.

25 Mart 1957'de Roma Antlaşması ile EURATOM (Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu) ve EEC (Avrupa Ekonomik Topluluğu) kurulmuştur. Karluk'un da belirttiği üzere Roma Antlaşması Birlik mktesabatının temeli haline gelmiştir ve demokrasi ile yönetilen tüm ülkelerin Avrupa Ekonomik Topluluğuna girebileceğini belirtmektedir²¹.

Zaman içerisinde Birlik gelişmeye başlamıştır, Tek Pazardan ortak para birimine geçişle oldukça önemli süreç yaşanmıştı. Birlik, siyasal entegrasyondan ve Avrupa Anayasası'dan bahseder hale gelmiş ve Avrupa Anayasası ile ilgili devlet bazında referandumlar başlamıştır.

²¹ Rıdvan Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, (Ankara: Beta Basım A.ř; şubat 2003), s. 14.

Demokrasi kavramı her zaman Avrupa Birliği müktesabatı ve Birliğin gelişim sürecinde yerini almıştır – ki demokrasi kavramının müktesabat içerisindeki yerine daha sonra değinilecektir - fakat demokrasi kavramının birlik içerisinde ön plana çıktığı tarihi dönüm noktası Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin 1990’lı yılların ortalarından itibaren Birliğe adaylıklarını koymaları ile ortaya çıkmıştır. Sonuçta bu ülkelerin geldiği siyasal sistem ve yönetim biçimi Avrupa Birliği’ni insan hakları ve demokrasi konusunda daha yoğunlaşmaya itmiştir.

Diğer taraftan gelişmekte olan ülkelerdeki demokrasi ve insan hakları ihlalleri- ki bu ülkelerdeki insan haklarına AB’nin önem vermesi genel olarak insan hakları ve demokrasinin gelişmesi açısından önem taşımaktadır. Avrupa Birliği’nin bu ihlalleri durdurmadaki yetersizliği de Avrupa Birliği’ni insan haklarına daha fazla değinmeye yöneltmiştir.²² Özellikle sadece belirli konular için “ad- hoc” takınılan tavırlar Avrupa Birliği’ni özellikle demokrasi ve insan hakları ihlali alanında yetersiz kılmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde demokrasinin gelişmesi, hem genel olarak ticaret yapılan bu ülkelerde demokrasi ve hukukun üstünlüğünün yayılması ve hem de bu ülkelerden Avrupa’da olanlarının ileride Avrupa Birliği üyesi olma ihtimali açısından önemlidir.

Bunu da göz önüne alan Avrupa Birliği, insan hakları ve demokrasinin Avrupa Birliği’nin temelini oluşturduğunu Birlik müktesabatına yansıtmayı gerekli görmüş ve yeni katılacak devletlere karşı daha kararlı bir tutum içine girmiştir.

²² Usul, A. (2003), *International Dimension of Democratization: The Influence of the EU on the consolidation of Democracy in Turkey* (1987-2002) yayınlanmamış doktora tezi, Bilkent Üniversitesi, s. 87.

1.3. 2 Genişleme Sürecinde Demokratikleşme

Genişleme süreciyle gelen demokratikleşme ise konunun esas boyutudur. Özellikle Doğu Avrupa ülkeleri ile gelen genişleme gerçekten Avrupa demokrasisi için bir anlamda önemli bir meydan okumadır. Çünkü, bu ülkeler komünizmden çıkmış ülkelerdir. Senelerce serbest piyasa ekonomisine ve Avrupa Birliği'nin mantığına tamamen farklı bir yaşam stili sürdüren bu ülkelerin Avrupa'ya entegrasyonu düşündürücü olmuştur.

Avrupa Birliği, demokrasi anlayışını pekiştirmenin bir çaresi olarak her genişlemede Birliğe giriş şartlarını daha da zorlaştırmıştır. Bunun başlıca sebebi her yeni ülkede demokrasi ile ilgili daha fazla eksiklik gözlemlemesi ve ortaya çıkarılmasıdır.

Yunanistan'da 1967-74 dönemi arasındaki askeri diktatörlük sırasındaki Avrupa Birliği ve Yunanistan ilişkileri ile İspanya'da otoriter rejim yüzünden 1975'de Franco'nun ölümüne kadar yakın ilişkiler geliştirilmemesi buna örnek olarak gösterilebilir.

Aslında Birlik genişledikçe, demokrasi ve diğer bütün konular açısından aday ülkelerde aranan kriterler arttırılmaktadır. Günümüzde demokrasiyi temel alan Kopenhag kriterlerini yerine getirmek müzakerelerin başlaması için aday ülkelere istenen şartlar arasındadır. Ancak Avrupa Birliği'nin ileri bir tarihteki aday ülkelerdeki demokrasi adına başka kriterler koymasına da beklenebilir.

Buna ek olarak şuna da dikkat çekilmelidir ki, Birlik aday ülkelerdeki demokrasini gelişmesini, o ülkelerin ileride bir gün Birliğe üye olacağı düşünülürse, bir iç mesele olarak görmektedir. Sonuç olarak, bu “üçüncü dünya devletleriyle ilişkiler ve insan hakları” gibi uluslararası ve bir dış politika meselesi olarak değil iç mesele olarak değerlendirilmektedir.²³

1.3.3 Kopenhag Kriterleri Bağlamında Demokrasi

Yukarıda belirtilen gelişmelerin bir sonucu olarak Avrupa Birliği, 1993 Kopenhag Zirvesinde bir kararla Doğu Avrupa ülkeleri ve Birliğe daha sonra girecek ülkeler için kriterleri belirlemiştir. Bu kriterlerde de;

1. Demokrasinin, hukukun üstünlüğünün, insan hakları ve azınlık haklarının gözetilmesini ve korunmasını garanti eden kurumların istikrarının sağlanması ilk plandadır. Kısaca üye devletler 1993 sonrası üye olacak devletlerin demokrasiye bağlılıklarının tam olduğundan emin olmak istemişlerdir.

2. Yine aynı şekilde bu Kopenhag kriterleri aday ülkelerin işleyen bir piyasa ekonomisine ve piyasa güçlerine dayanma kapasitesine sahip olmasını gerektirir. Sonuçta, bir ülkede serbest piyasa ekonomisinin var olması günümüzde demokratik bir ülkenin temel taşlarından biridir çünkü bugün küreselleşen dünyada serbest piyasa ekonomisinin varlığı insanların kendilerini ifade etmeleri, özgürlüklerini ve

²³ Age. s.107.

demokratik haklarını kullanmaları ile birlikte anılmaktadır. Bunun sebebi daha önce denenmiş olan ve çöken sistemlerin temelinde kollektivist bir mülkiyet ve ekonomi anlayışı olmasıdır. Rekabetin dolayısıyla kar etme güdüsünün eksikliği sistemlerin çökmesine ve demokrasinin gerekliliklerinin yerine getirilmesine engel teşkil etmiştir.

3. Son olarak bu kriterler çerçevesinde üye devletin birlik yükümlülüklerini üstlenme yeteneğine sahip olması gerekmektedir.

İşte bu kriterlerin yerine getirilmesinin gerekliliği demokratikleşmeyi de beraberinde getirmiştir. Bu kriterlerin arasında müzakerelere başlamak için sadece siyasal kriterlerin yerine getilmesi yeterlidir. Ancak Birliğe katılım için kriterlerin hepsini yerine getirmek koşulu vardır. Bu kriterler aday ülkeleri liberal demokrasi çerçevesinde demokratikleşmeye yönelmektedir.

Bu kriterlerin yerine getirilip getirilmediğini ortaya koymak amacı ile aday ülkelerle ilgili yıllık ilerleme raporları komisyon tarafından hazırlanmaya başlanmıştır. Bu raporlar konseyin aday ülkeye yönelik alacağı kararları kolaylaştırmak ve görüşmelerin yapılacağı zemini belirlemek amacını taşır.²⁴ Bu bağlamda Avrupa Birliği Komisyonu, üyeliğe hazırlanan aday ülkelerin sağladıkları gelişmeyi Katılım Öncesi Strateji'nin bir parçası olarak düzenli bir şekilde AB'ye rapor etmektedir.²⁵

²⁴Beril Dedeoğlu, *Dünden Bugüne Avrupa Birliği*, (İstanbul: Boyut Kitapları , Ekim 2003), s 65-80

²⁵ Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, s. 785.

1.3.4 Avrupa Birliği'nin Yapısı ve Demokrasi

Avrupa Birliği ve demokrasiden bahsederken, değinilmesi gereken temel bir gerçeklik daha vardır. O da Avrupa Birliği'nin yapısıdır. Avrupa Birliği; parlamentosuna doğrudan vatandaşların seçimi ile parlamenter seçen tek uluslararası organizasyondur. Konseyin karar vermedeki üstünlüğü inkar edilmese bile, şu da unutulmamalıdır ki parlamento yetkinliğinin çerçevesi gittikçe arttırılmıştır. Zaten Avrupa Birliği “doğrudan seçilen parlamentosu”, “devletlerden bağımsız ve kanun teklifi sunma hususunda tekele sahip uluslarüstü bir Komisyonu” ile demokrasi açısından daha başlangıçtan önemli adımlar atılmasını öngörmüştür.

İşleyişte aksaklıklar olsa da, özellikle Komisyon ve Konsey ile ilgili sert eleştiriler sunulsa da, Avrupa Birliği topluluk içinde getirmeye çalıştığı demokrasi anlayışı ile kendine has bir özellik sergilemektedir. Burada Parlamento'nun yetkilerinin arttırılmaya çalışması, ve buraya doğrudan vatandaşlar tarafından parlamenter seçilmesi, devletlerin politik çıkarlardan kurtarmak adına bağımsız bir komisyonun atanması onu farklı kılan özelliklerdir.

Avrupa Birliği, özellikle demokrasi ve insan hakları altında bütün diğer uluslararası kuruluşlarla bir ađ oluşturmuş haldedir. Gerek “Birleşmiş Milletler Uluslararası Af Örgütü ” ve “İnsan Hakları İzleme Örgütü” olsun, gerek “Avrupa Konseyi” olsun Avrupa Birliği ile bir ađ kurmuş durumdadırlar. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kararlarına ve Avrupa Konseyinin İnsan Hakları

Sözleşmelerine uyum çok büyük önem taşımaktadır. Aday ülkeler hakkında düzenli raporlar hazırlanırken bütün bu kuruluşlardan gelen raporlar dikkate alınmıştır.²⁶

1.3.5 Avrupa Müktesabatı Çerçevesinde Demokrasi

Bu belirtilen Kopenhag kriterleri dışında, Avrupa müktesabatının pek çok yerinde özellikle 1990'lı yıllarla birlikte demokrasiye ve insan haklarına atıfta bulunulmuştur. Örneğin Maastricht Antlaşmasının önsözünde“ Özgürlük, insan hakları, ve temel özgürlüklere ve insan haklarına bağlılıklarını.....” ibaresi geçer.²⁷

Yine aynı antlaşmanın ortak hükümlerinin 6. maddesinde Birliğin özgürlük, demokrasi, insan hakları ve temel özgürlüklere saygı ve hukukun üstünlüğü gibi kavramlar üzerine kurulduğu belirtilmiştir. Maddede, Birliğin Roma'da 1950'de imzalanan “Avrupa insan hakları ve temel özgürlükler Sözleşmesi” ile garanti edilen insan hakları ve temel özgürlüklere saygı göstereceği belirtilmiştir.²⁸

Bütün bunların yanında Maastricht Antlaşmasının, Avrupa Birliği'nin ikinci ayağını düzenleyen maddesinde (madde j-1) dış ilişkilerde amaç olarak demokrasi, insan hakları ve temel özgürlüklere saygının temel alınacağı belirtilmiştir.

²⁶ Usul, *International Dimension of Democratization: The Influence of the EU on the consolidation of Democracy in Turkey*, s. 105.

²⁷ Dedeoğlu , *Dünden Bugüne Avrupa Birliği*, s. 165 –170.

²⁸ Usul, *International Dimension of Democratization: The Influence of the EU on the consolidation of Democracy in Turkey*, s..98.

1962’de Avrupa Parlamentosunun Siyasi Komitesinden çıkan Birkelbach raporu Avrupa Birliği’nin demokrasiye verdiği değer açısından önemlidir. Bu raporda “sadece toprakları üzerinde demokratik uygulamaları ve insan hak ve özgürlüklerine saygıyı garanti edebilen ülkeler üyemiz olabilir” ifadesi kullanılmıştır.²⁹

Benzer şekilde Mayıs 1992’de Avrupa Birliği Konseyi tarafından yayımlanan deklarasyonda Avrupa Birliği’nin Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı üyeleri ile imzaladığı her türlü işbirliği ve ortaklık anlaşmasının insan hakları ile ilgili bir madde içermesi öngörülmüştür.³⁰

Roma Antlaşmasının 237. maddesi ve Amsterdam Antlaşması da tıpkı Kopenhag kriterlerinde olduğu gibi üye olmak için demokrasinin önemini ve Birlik için temel olduğunu vurgulamıştır.

Amsterdam Antlaşması Maastricht Antlaşması Madde F’i şöyle değiştirmiştir

“Avrupa Birliği, özgürlük, demokrasi insan haklarına saygı ilkeleri ile temel özgürlükler ve hukuk devleti esaslarına dayanmaktadır. Bunlar tüm üyeler için ortak temel ilkelerdir” .

Burada bir tür denetim mekanizması da vardır. Öncelikle, müktesabatın bir üye tarafından ihlal edilip edilmediği üye devletlerin üçte birinin veya komisyonun önerisi ile Avrupa Parlamentosu’nun da onay alındıktan sonra Konsey tarafından

²⁹Age. s. 100.

³⁰ Melanie H. Ram, “Democratization through European Integration: The Case of Minority Rights in Czech Republic & Romania”, *Studies in Comparative International Development*. 38, 2 (2003) s. 34.

ilgili devletin açıklaması görüldükten sonra belirlenir. Bunun sonucu olarak üye devletin oy hakkı ile ilgili kısıtlamalar getirilebilir. Bütün bunlarda üye devletin hükümet temsilcisinin oyu alınmaz.³¹

Orta ve Doğu Avrupa ilişkilerinde de Avrupa Birliği benzer demokrasi kriteri ifadelerinde bulunmuştur. 11 Mayıs 1992'deki deklarasyonda demokratik prensiplerin ve insan haklarının, Avrupa Birliği ve Orta ve Doğu Avrupalı partnerlerinin arasında imzalanacak anlaşmaların önemli bir parçası olduğu belirtilmiştir.

Bütün bunlara ek olarak örneğin Avrupa Komisyonun demokrasi programı vardır. Bu projeye bağlı olarak hükümet dışı kuruluşların projeleri desteklenmiştir. 1996 yılında değişik ülkelerde yaklaşık 50 proje 7.2 ECU'luk destek görmüştür. Bu projelerle kamuoyunun bilinçlenmesi ve insan haklarına duyarlılığın yaygınlaşması sağlanmıştır.³²

2000'de Avrupa Birliği zirvesinde Nice'de imzalanan Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı da önemli bir dökümandır. Onur özgürlükler, eşitlik, dayanışma, vatandaşlık hakları, adalet ve Genel Hükümler olmak üzere 7 bölümden oluşmaktadır. Proje için Uluslararası İnsan Hakları Federasyonu, Avrupa Sendikalar Federasyonu, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği gibi kuruluşların ve hatta bireylerin bile görüşleri alınmıştır ve süreç doğrudan demokrasi olarak tarihe geçmiştir.³³ Bu dökümanın bağlayıcılığı Avrupa Anayasasının ortaya çıkması ile

³¹ İbrahim Canbolat , *Uluslararası Sistem Avrupa Birliği, Bir Dönüşümün Analizi*, (İstanbul: Alfa Basın Yayım Dağıtım, 1998), s. 138.

³² Age.s. 130-150

³³ Dedeoğlu, *Dünden Bugüne Avrupa Birliği*, s. 161-168.

daha belirgin hale gelecektir ki Anayasa Ocak 2005 itibariyle Avrupa Paramentosunda onaylanmıştır.

1.4 Avrupa Birliği Demokrasisine Eleştiriler

Avrupa Birliği'nin demokrasi anlayışı açısından eleştiriye uğradığı alanlar da olmuştur. Avrupa Birliği insan hakları ve demokrasi açısından incelendiğinde demokratikleşme stratejisindeki tutarsızlık yüzünden eleştirilmektedir. Örneğin aday ülkelerde demokrasi anlayışı açısından Avrupa Birliği'nin çok büyük etkisi ve gücü bulunmaktadır ve bu tezin de konusu olduğu üzere bu demokrasi anlayışı aday ülkeleri oldukça etkilemiştir. Diğer taraftan Avrupa Birliği'nin ticari ilişkide bulunduğu ülkelere gelince bu politikası zayıflamaktadır. Bu durum, ticari ilişkide bulunduğu üçüncü dünya ülkelerindeki demokratikleşme hareketlerine i meselesi olarak görmemesinden mi yoksa, başka nedenlerden mi kaynaklandığı önümüzde bir soru işareti olarak durmaktadır.

Bununla beraber, üçüncü dünya ülkeleri ile ilişkilerde demokrasi ve insan hakları açısından aday ülkelere gösterilen yaklaşım uygulansaydı, bu üçüncü dünya ülkelerinde demokrasi ve insan haklarının gelişmesinde ne kadar katkıda bulunacağı da şüphelidir.

Diğer bir eleştiri konusu da azınlıklara saygı kavramının Kopenhag kriterleri arasında yer alırken, Amsterdam Antlaşmasının 6 (1) maddesinde yer almamasıdır.

Sonuçta Amsterdam Antlaşması Avrupa Birliği'nin temel antlaşmalarındandır ve üye ülkelerin antlaşma maddelerini ihlali halinde antlaşmadan doğan bazı haklarını kullanmaları kısıtlanabilir hale getirilmiştir.³⁴ Böyle bir antlaşmada Kopenhag Kriterlerinde yer alan bir kavramın yer almaması dikkat çekicidir. Burada üye devletlerin özellikle Fransa'nın çekinceleri söz konusudur. Avrupa Birliği üye olacak devletlerden azınlıklarla ilgili problemlerini Birliğe girmeden önce çözmelerini talep etmiş ama kendi içinde sorun çıkmaması açısından da bu kuralı Birlik antlaşmalarına yansıtmamıştır.³⁵

³⁴ Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, s. 104.

³⁵ Dedeoğlu, *Dünden Bugüne Avrupa Birliği*, s. 172.

II. BÖLÜM

BULGARİSTAN VE ROMANYA'DA AVRUPA BİRLİĞİ ÇERÇEVESİNDE DEMOKRATİKLEŞME

1990 öncesi Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Doğu Avrupa ülkeleri arasındaki ilişkilere baktığımızda oldukça sınırlı olduğunu görürüz. Soğuk Savaşın sona ermesi, Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Berlin Duvarının yıkılmasıyla Doğu Avrupa ülkeleri kendilerini yeni bir Avrupa düzeni içinde bulmuşlardır. Artık ideolojik farklılıklar yüzünden iki kutuba ayrılan bir dünya yoktur. O yüzden sözkonusu devletler de değişmekte, gelişmekte ve birleşmekte olan Avrupa'ya uyum sağlamak yönünde taleplerini dile getirmişlerdir. Bu ülkeler Avrupa Birliği üyeliğini dış politikalarının temelinde görmüşlerdir.³⁶

Bu bağlamda 1990 yılında Dublin'deki toplantıda önemli kararlar alınmıştır. Bu toplantıda Avrupa Anlaşmalarının -Ortaklık Anlaşmaları- başlatılmasına ve bu yeni ülkelere değişim ve demokratikleşme sürecinde destek olma kararı alınmıştır. Doğu Avrupa ülkeleri ile ilgili genişleme kararı 1993'te Kopenhag Zirvesi'nde alınmıştır.

Burada alınan kararda :

“AB üyesi olmak isteyen Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri AB üyesi olacaktır. Katılım, ülkenin ekonomik ve siyasi koşulları yerine getirerek üyelik sorumluluklarını karşılayabildiği an gerçekleşecektir.” denmiştir.³⁷

³⁶ Önkol, C. (2002), *Eastern Enlargement of the European Union* yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi; Bilkent Üniversitesi, s. 29

³⁷ Cengiz Aktar, *Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci*, (Ankara: İletişim Yayınları 2002), s. 54.

“Gündem 2000” de Doğu Avrupa ülkeleri için önem taşımaktadır. Gündem 2000 “Daha Güçlü ve Geniş Avrupa”, “Avrupa Birliği’nin Genişlemesi – Meydan Okuma” adlı belgelerle birlikte diğer on Orta ve Doğu Avrupa ülkesinin adaylığa uygunluğunu irdeleyen metinlerden oluşmaktadır.³⁸ Bu metinlerde AB Komisyonu’nun aday ülkeler Çek Cumhuriyeti Macaristan, Polonya, Slovenya, Estonya, Letonya, Litvanya Romanya, Bulgaristan ve Slovakya’ya ilişkin görüşleri yer almaktadır.³⁹

1999’da ise Helsinki Zirvesinde Bulgaristan, Litvanya, Letonya, Romanya, Slovakya ile müzakereler açılması kararı alınmıştır. Tam üyelik yolunda bütün ülkeler önemli adımlar atmışlardır ve 2004 Mayıs itibariyle 10 ülke Birliğe kabul edilmiştir. Ancak Bulgaristan ve Romanya halen tam üyeliği gerçekleştirememişlerdir. Bu tez kapsamında üye olmayı başaran ülkeleri değil, halen adaylık statüsünde bulunan bu iki Doğu Avrupa ülkesi, Romanya ve Bulgaristan ele alınacaktır.

Esasen, Doğu Avrupa Ülkelerinin demokratikleşme süreci çok da kolay olmamıştır. Bunun ardında yatan bir çok engel sıralanabilir. Bunlardan bir tanesi olarak, otoriter rejimlerin sona ermesine rağmen, bu ülkelerden yeni demokratik partilerin devleti siyasallaştırmaya yani devlet kadrolarını parti çıkarları adına kullanmaya devam etmeleri sayılabilir. Yine muhalefetlerin zayıf olması ve seçim

³⁸ Aktar, *Avrupa Birliği’nin Genişleme Süreci*, s. 28.

³⁹ Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, s. 110.

sonuçlarının önceden aşağı yukarı belirlenmesi de bunun bir parçası olarak sayılabilir.⁴⁰

Diğer bir konu da bu ülkelerde demokrasiye geçişin 1990'ların ortasına kadar sürmesi olmuştur. Yani ilk dönem seçilen yöneticiler ve hükümet üyeleri geçmiş yönetim şekillerini açıkça olmasa da sürdürmeye devam etmişlerdir. Bu iki evreli geçiş sürecine Bulgaristan ve Romanya başlıkları altında ayrıntılı olarak değinilecektir.⁴¹

2.1 Bulgaristan

Aslında Bulgaristan Avrupa Birliği açısından en çok soru işareti ile karşılanan ülkelerden olmuştur. Öncelikle Bulgaristan ile birlikte Avrupa Anlaşmalarına Bulgar maddesi eklenmiştir. Bu madde Bulgaristan tarafından insan hakları ve demokratik prensiplerin ihlal edilmesi halinde anlaşmanın askıya alınmasını öngörmektedir. Daha sonra bu madde standard olarak Avrupa Anlaşmalarına eklenmiştir. Örneğin Çekoslovakya'nın dağılmasından sonra Çek Cumhuriyeti ve Slovakya ile yapılan ve tekrar müzakere edilen anlaşmalarda bu madde kullanılmıştır.⁴²

⁴⁰ Anna Gryzmala Busse, “_Political Competition & The Politicization of the state in East Central Europe”, *Comparative Political Studies*, (2003): 1123-1147, s. 1145.

⁴¹ Sotiropoulos Dimitri, Neamtu Ileana Neamtu ve Maya Stoyanova , “The trajectory of Post – Communist Welfare State Development: The cases of Bulgaria & Romania” *Social Policy & Administration*, 37, 6, (2003), s.131.

⁴² Antoaneta Dimitrova ve Rika Dragneva, “Bulgaria’s Road To European Union: Progress Problems & Perspectives”, *Perspectives on European Politics & Society*, 2, 1 (2001), s. 82.

İlerlemede yavaş seyreden bir ülke olması bir yana; Bulgaristan ile ilgili bu maddenin konması ve Başkan Zhelev'in de belirttiği üzere Bulgaristan'ın Birlik içinde Liberaller ve Korumacılar (Muhafazakarlar) arasındaki tartışmada sıkışıp kalması Avrupa Birliği'nin eleştirildiği alanlar olmuştur.

Dimitrova Bulgaristan'ın AB'ye entegrasyonu çerçevesinde demokratikleşme sorununun temelinde Bulgaristan'ın demokratikleşme çabalarındaki aksaklıklardan önce Avrupa Birliği'nin Bulgaristan'a bir Balkan ülkesi olarak görmesinin yattığını öne sürmektedir çünkü Balkan ülkeleri olarak tarihsel açıdan yoksul ve barbar bir ülke imajı sergilemektedirler.⁴³

Bu kapsamda sergilenen demokratik imajın önemi de bir anlamda ortaya çıkmaktadır. Demokratikleşme adına ne kadar tedbirler alınırsa alınsın, yapılan reformlar ortaya konmadıkça, açıkça sergilenmedikçe ve uygulamaya geçildiği gösterilemedikçe Avrupa Birliği'nin önyargılarını silmek kolay olmayacaktır. Bu sadece Bulgaristan için değil, Romanya ve Türkiye için de geçerlidir..

Bulgaristan'da demokratikleşme bağlamında sorun olarak görülebilecek pek çok konu vardır. Bunlardan birincisi azınlık haklarıdır. Özellikle Türkler ve Roman azınlıklarla ilgili olarak Bulgaristan çok istikrarlı ve barışçıl bir tutum sergilememiştir. Örneğin, Dimitrova'ya göre azınlıklar arasında en çok dezavantaja

⁴³ Age. s. 84.

sahip halk Romanlar olmuştur çünkü bu azınlık grubu yoksulluk, sosyal dışlanma ve polis tarafından kötü muamele ile karşı karşıya kalmıştır.⁴⁴

Oysa, Avrupa Birliği azınlık haklarına önem vermektedir. Örneğin, aday ülkelerde etnik gruplara sıcak bakan politik aktörler arasındaki güç paylaşım anlaşmalarını desteklemiştir.⁴⁵ Bu bağlamda Bulgaristan'da pozitif gelişmeler de yer almıştır. DPS (Haklar ve Özgürlükler Hareketi Partisi), ki Bulgaristan'daki %9.4 'lük etnik Türk vatandaşını temsil etmeyi amaçlamaktadır, 2001'deki parlamento seçimlerinde NDSV (Simeon II Ulusal Hareketi) partisi ile koalisyona girmiştir ve daha önceki hükümetlerin varlıklarını sürdürmelerinde de önemli roller oynamıştır. Yine benzer şekilde Brusi'nin de belirttiği üzere parti ulusal azınlıklar adına bazı iyileştirmeler elde etmede başarılı olmuştur.⁴⁶ Türk adlarının konulması ile ilgili işleyiş daha basitleştirilmiştir. Yine hükümet, ulusal azınlıklar için "etnik ve demografik konular için Ulusal Konsey" 'i desteklemek adına bir ulusal ajans kuracağını belirtmiştir. Ancak bütün bunlara rağmen Bulgaristan'da azınlıklarla ilgili sorunlar devam etmektedir.

İkinci bir konu ise yargının bağımsızlığıdır. Yargının bağımsız olması ve insanların seslerini eşit olarak duyurabilmesi ve hukukun üstünlüğü demokrasinin işlemesi açısından çok önemlidir. Ne yazık ki Kopenhag kriterleri ve demokratikleşme açısından Bulgaristan en çok yargının yetersiz reformu ile bağlantılı olarak eleştirilmiştir. Bu eleştirilere ise daha sonra Komisyon raporları ile

⁴⁴ Age. s. 88.

⁴⁵ Martin Brusi, "EU & Interethnic Power Sharing Agreements in Accession Countries", *Center of Applied Policy Research*, 1, (2003), s. 71.

⁴⁶ Age. s. 75.

ilgili bölümde değinilecek ve demokratikleşme adına Bulgaristan'ın önünde nasıl engel olduğu anlatılacaktır. Bulgaristan bu alandaki reformlarında oldukça yavaş davranmıştır. Burada yine Dimitrova'nın belirttiği üzere geçiş sürecinde liberalleşme ve özelleştirmeye önem verilmesi, ve yargı kurumların rolüne yeteri kadar dikkat çekilmemesi yatmaktadır.⁴⁷

Bulgaristan kanunları çıkarmada büyük çapta başarılı olmuştur, fakat bunların uygulanması ile ilgili anlayışı ortaya çıkarmak çok daha zor olmuştur ve halen de bu konu ile ilgili tıpkı Türkiye'de olduğu gibi sıkıntı çekilmektedir. Bunun en önemli göstergelerinden biri Aralık 1999'da Kamuoyu Araştırması Ulusal Merkezi tarafından yapılan bir araştırma sonucu Bulgarların %30'unun kendini Avrupalı gibi hissedip, Avrupalı gibi davranmadıklarını ifade etmelerinde yatmaktadır.⁴⁸ Burada söz konusu olan Avrupa kültürünü ve kimliğini benimseyememektir çünkü bir kültürü ve kimliği benimsemenin en açık göstergelerinden biri, aynı zamanda o kültürü uygulamaya yansıtma ile gerçekleşir.

Diğer yandan Kasım 2001'de Bulgaristan Cumhurbaşkanı seçilen Georgi Parvanov, *Mediterranean Quarterly*'de yer alan makalesinde olaya çok daha farklı bir gözle bakmaktadır. Ona göre bütün Bulgar hükümetleri ve cumhurbaşkanları demokrasiye geçiş sürecinde Avrupa Birliği'ne katılım amacına katkıda bulunmuşlardır. Hukukun üstünlüğüne ve insan haklarına saygı kurallarına ulaşılmıştır. Ona göre Bulgaristan da dahil olmak üzere Güneydoğu Avrupa ülkeleri

⁴⁷ Dimitrova ve Dragneva, "Bulgaria's Road To European Union: Progress Problems & Perspectives..." s. 82

⁴⁸ Age.

Avrupa politikalarını yansıtan bir dış politika izlemelidirler ki bu da demokratik kurumları insan haklarına saygıyı azınlıkların toplum hayatında yer bulmasını ve hukukun üstünlüğüne bağlılığı gerektirir.⁴⁹ Ancak ne yazık ki Komisyon raporları bu politikaların izlenmesinde ne kadar yavaş davranıldığını ve Bulgaristan'ın önünde demokratikleşme engellerini göstermektedir.

2.1.1 Bulgaristan Anayasası ve Bulgaristan'da Tarihsel Süreçte Değişim

Bulgaristan 1908'de Osmanlı İmparatorluğundan ayrıldıktan sonra bir krallık olarak varlığını sürdürmüştür. 1912'de Balkan Savaşında yer alan Bulgaristan savaş yıllarını sosyal sorunlar ve ekonomik krizlerle geçirmiştir. II. Dünya Savaşı başlangıcında Almanya ile saf tutan Bulgaristan savaşın sonlarına doğru Sovyetler Birliği ile ittifak içinde bulunmuştur. 1944 Sovyet ordusu Bulgaristan'a girmiş ve Babavatan Cephe hükümeti- Fatherland Front Government- iktidara gelmiştir. 1946'da Bulgaristan bir Halk Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Todor Zhivkov 1954'te Komünist Parti'nin genel sekreteri olmuş ve 1989'a kadar Sovyet Bloğu içinde en uzun başta kalan lider olarak tarihe geçmiştir.⁵⁰ 10 Kasım 1989 ise Bulgaristan için demokrasiye geçişin başlangıcı olarak kabul edilebilir.

Diğer eski Doğu Bloğu ülkelerinde olduğu gibi Bulgaristan'da Berlin Duvarının çöküşü ile birlikte önemli değişimler yaşanmıştır. Özellikle Avrupa'nın da önemli

⁴⁹ Georgi Parvanov, "Bulgaria in a Changing World". *Mediterranean Quarterly*, (Sonbahar 2002), s. 4-9

⁵⁰ www.eu.int/comm/enlargement/bulgaria/political_profile.htm, Erişim: 27 Mart 2005

diktatörlerinden Todor Zhivkov'un çekilmesinin önemi büyüktür. Ondan sonra gelen hükümetler büyük reform paketleri düzenlemiştir ama bunlar şok terapi olmaktan ileri gidememiştir ve Bulgaristan eski komünist ülkeler arasında ilerlemede yavaş seyreden ülkelerden olmuştur.⁵¹

Öncelikle 1991 itibariyle Bulgaristan anayasasında önemli değişiklikler gerçekleştirilmiştir ve Bulgaristan parlamentoya sahip demokrasinin işlemeye başladığı bir cumhuriyet haline gelmiştir⁵² Ancak Bulgar anayasası pek çok yönden eleştirilmiştir. Özellikle azınlık hakları ile ilgili kısım dikkat çekicidir. Örneğin etnik grupların siyasal parti kurmasına ve kendi dillerini çalışmalarına izin verilmemiştir. Ancak buna rağmen Bulgaristan açısından bir demokratik sistemin işlediğini söylemek mümkündür. Anayasanın kabul edilmesi ile birlikte bile bir istikrar ortamı doğmuştur. Yine aynı şekilde kuvvetler ayrılığı ve yargı bağımsızlığı demokrasi açısından çok katkıda bulunmuştur.⁵³ Bu değişimlerin bir parçası olarak bağımsız medyada bir patlama yaşanmıştır Benzer şekilde sendikalar ve sivil toplum kuruluşları seslerini daha özgür biçimde yükseltmeye başlamışlardır.

1989 sonrası Bulgaristan incelendiğinde üç tane bağımsız politik grup görülmektedir. Bunlardan birincisi Podkrepa'dır ve işçilerin kurduğu bir sendikadır. Diğeri ise entellektüellerin ve orta sınıfın kurduğu Ecoglasnost'dur. Üçüncü olarak orada yaşayan Türkler kendi partilerini kurmuşlardır: Haklar ve Özgürlükler Partisi.

⁵¹ Elbasani, A. (2002), The impact of Constitutions on Democratization: Cases of Hungary & Bulgaria. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent. s. 53.

⁵² Age. s. 55.

⁵³ Age.

Bunlar Bulgaristan'da demokratikleşme adına ismi anılması gereken bağımsız politik kuruluşlardır.⁵⁴

Genel olarak Bulgaristan'da demokratikleşme Balkan tipi demokratikleşme'nin tipik bir örneğidir. Buna göre yöneten üst tabaka grubu inisiyatifi ele almış ve kalabalıkları yönlendirmeye çalışmıştır. Zhivkov'u görevinden eden Mladenov, rejimin tamamen çöküşünü önlemek için değişimleri tepeden indirme gerçekleştirme yanlısı olmuştur. Diğer yandan bakıldığında muhalefet Bulgaristan'daki değişim için biraz da İspanya tarzı yumuşak bir geçişi istemiş ve Doğu Avrupa ülkelerindeki gelişmeleri yakından takip etmişlerdir.⁵⁵

Bütün bunlarla beraber Agh'ın da belirttiği üzere Bulgaristan ile ilgili temel problemlerden biri liberal demokrasinin eksikliği olarak belirtilebilir. Bu Pazar ekonomisine geçişte, kriz yönetiminde ve özelleştirmede geç kalınmasından kaynaklanmaktadır. Yine Agh'a göre ulusal demokraside yol alınmıştır ancak refah devletine giden yolda sosyal eşitlik demokrasisi kavramı tam olarak yerini bulamamıştır.⁵⁶

Uluslararası alanda 1990'lardan sonra Bulgaristan sesini yükseltmeye başlamıştır. 1994'te Avrupa Topluluğunun ortak üyesi olmuştur, 1995'te NATO'nun Barış İnsiyatifi için Ortaklık programında yer almıştır ve Bulgar kuvvetleri uluslararası barış hareketlerinde bulunmuştur. 1995'te Avrupa Birliği'ne başvurusunu yapmıştır.

⁵⁴ Atilla Agh, *The Politics of Central Europe*, (London: Sage Publications, 1998) s. 180-181.

⁵⁵ Agh, s. 181

⁵⁶ Atilla Agh, *Emerging Democracies in East Central Europe and the Balkans*, (Northampton, MA: Edward Elgar Publishing Limited, 1998), s. 250.

Ancak Dainov'un da belirttiği üzere yıllar Bulgaristan'ın yavaş hareket eden ve kısmen muhafazakar bir toplum olduğunu göstermiştir.⁵⁷ Bu toplum yapısı ve işleyiş ister istemez Birliğe entegrasyon sürecine de yansımıştır. Bunun bir sonucu olarak birliğe adapte olmada yavaş kalmış ve diğer Doğu Avrupa Ülkeleri ile birlikte 2004'de üye olamamıştır.

Bulgaristan ile ilgili müzakerelerin açılması kararı Aralık 1999'da Helsinki'de alınmıştır ve müzakerelere 15 Şubat 2000'da başlanmıştır. 2003'te Selanik'teki Avrupa Konseyi Zirvesi Bulgaristan ve Romanya'nın genişlemenin geri dönülmez bir parçası olduklarını belirtmiştir. Amacın 2007 itibariyle Bulgaristan ve Romanya'yı üye olarak görmek olduğunu ifade etmiştir.

Bulgaristan'da temel değişimlere 2000'den bu yana devam edilmiştir. Kamu yönetimi reformu yapılmıştır. Bunun yanında hükümetin politikasının iki yönlü olduğunu söylemek doğru olacaktır: Hukuksal reform ve yolsuzlukla mücadele. Yine de Bulgaristan hukuksal reformlarla ilgili çoğu zaman eleştirilmiştir. Önemli adımlar atılmasına rağmen örneğin polis davranışları ve kötü muamele ilgili yeni tedbirlerin alınması gerekmektedir.⁵⁸

Yukarıda da belirtildiği üzere, aslında 1990 sonrası Bulgaristan, demokratikleşme sürecine yeni anayasasını kabul ederek başlamıştır. Sonuçta Anayasanın demokratikleşmede önemi yadsınamaz çünkü demokrasiyi destekleyen ve

⁵⁷ Wojciech Kostecki & Katarzyna Zukrowska & Bogdan Goralczyk: *Transformations of Post-Communist States*; (Hampshire: Mcmillan Press Ltd., 2000) s. 97

⁵⁸ Önkol, *Eastern Enlargement of the European Union*, s. 37-38.

özgürlükçü bir anayasa toplumda demokrasinin gelişmesini büyük ölçüde destekleyecektir çünkü günümüz toplumları anayasal çerçevede hareket etmekte ve hukukun üstünlüğünde önemli yeri olan anayasa ve kanunlar demokrasinin temelini oluşturularak toplumların pozitif yönünde ilerlemesine katkıda bulunmaktadır.

Bulgaristan'da anayasa ile ilgili olarak atılan bu adımlar Bulgaristan'ın demokratikleşme ve Avrupa'ya dahil olma yolundaki çabalarını en iyi şekilde göstermektedir. Öncelikle daha önceki komünist ortamla kıyaslandığında Bulgaristan için çok daha istikrarlı bir ortam sağlamıştır. Yine aynı şekilde büyük çapta elit ve demokratik tavrın artmasını sağlamıştır. Pek çok kişisel ve azınlık hakkını öngörmüştür. Bu anayasa ile Bulgarlara klasik haklar yanında pek çok yeni sosyal haklar tanınmıştır ve ilerideki bölümlerde bu haklara değinilecektir.

2.1.2 Komisyon İlerleme Raporlarında Bulgaristan ve Demokrasi

Komisyon ilerleme raporları bu tez kapsamında Avrupa Birliği'nin, "aday ülkelerde demokratikleşme" üzerindeki etkisini gösterme açısından kullanılacaktır. Çünkü bu raporlar bir anlamda aday ülkeleri yönlendirmekte pozitif ve negatif gelişmeleri açıkça ortaya koymaktadır.

1998'den bu yana aday ülkelerle ilgili raporlar yazan Komisyon Bulgaristan ile ilgili de her yıl düzenli olarak rapor yazmıştır. Raporlarda demokrasi ve insan hakları konularına da atıf yapılmış ve Bulgaristan'ın Kopenhag kriterleri çerçevesinde

yaptıkları ele alınmıştır. Bu bölümde çeşitli konu başlıkları altında Bulgaristan ile ilgili bu raporlar incelenecektir.

Raporlarda demokratikleşmenin bir parçası olarak yargının bağımsızlığı, insan hakları, çeşitli hak ve özgürlükler, azınlık hakları, seçimler ve hukukun üstünlüğü konularına değinilmiştir.

2.1.2.1 Yargının Bağımsızlığı ve Yargı ile İlgili Düzenlemeler

Bulgaristan açısından, yargının bağımsızlığı ve bu yolda yargı ile ilgili düzenlemelerin yapılması demokratikleşme kapsamında önem arz etmektedir. 2000'deki raporda, hukuk üstünlüğü ve yargı bağımsızlığı alanında daha fazla çaba gerektiğini belirtmiştir. Yargı sisteminin daha iyi çalışması ile ilgili gerekenlerin yapılmasına değinmiştir.⁵⁹ Bu konu Bulgaristan için demokratikleşme adına en başta engel olarak görülen konular arasında yer almıştır.

Komisyonun Bulgaristan ile ilgili 2001 raporunda özellikle yargının yenilenmesi için henüz çok az şey yapıldığı belirtilmiştir

2003'teki Komisyonun Genişleme raporunun Bulgaristan ile ilgili kısmı yargı alanındaki reformlara değinmiş ve Anayasa'da sulh hakimleri ile ilgili değişimleri önemli bir adım olarak görmüştür.

⁵⁹ www.europa.eu.int, Erişim: 12 Nisan 2005

2.1.2.2 İnsan Hakları ve Demokratikleşme

2000 yılındaki Komisyon raporunda Bulgaristan'ın Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirdiğini ama azınlık ve insan haklarının korunması alanında (özellikle “Roman” halkının) daha yapılması gerekenler olduğunu belirtmiştir.

Yine aynı Komisyon raporunda Avrupa İnsan Hakları Bünyesindeki Velikova vs. Bulgaristan davasına da değinilmiştir. Bu dava 1994'de Bulgaristan polisinin gözetimi altında ölen bir Roman ile ilgilidir. Bu kişi gözetim altında yaralanmadan dolayı ölmüştür ve devlet gerekli araştırmayı yapmamıştır. Buna özellikle dikkat çekilmiş ve gerekenlerin yapılması istenmiştir.

Raporda 1999 Mayısında çıkarılan mülteci kanuna değinilmiş ve iltica talebinde bulunanlar ve mültecilerin işlemleri için bir birim kurulduğundan bahsedilmiştir.

Yine aynı raporda sivil toplum örgütlerine de değinilmiştir ve bunların önemine atıfta bulunulmuştur. Sivil toplum örgütlerine yapılan bağışların yurt dışından geldiği belirtilmiş ve bağış yapmanın yasal çerçevesini değiştirmenin bu örgütleri yaşatacağı belirtilmiştir. Sivil toplum örgütleri Avrupa Birliği'nin demokratikleşme adına en önem verdiği alanlardan olmuştur.

İnsan hakları ve azınlıkların korunması alanına değinen 2001 ilerleme raporu ise Bulgaristan'ın bir çok insan hakları sözleşmesi imzaladığına işaret etmiştir. Örneğin; Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler Sözleşmesi 4 ve 7 nolu protokollerin

imzalanması gibi. Bu protokoller yabancıların sınır dışı edilmesi ve onların hakları ile ilgili bazı maddeleri kapsamaktadır.

2002 'deki Bulgaristan Raporuna gelince, rapor Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Korunması Sözleşmesinin, Bulgar Kanununa entegrasyonundan bahsetmiş ve bu sözleşmenin ulusal kanunun üstünde tutulmasını önemli bir gelişme olarak görmüştür. Rapor, bu bağlamda Avrupa İnsan Hakları bünyesinde görülen Anguelova vs. Bulgaristan davasına da doğrudan atıf yapmıştır. Bu dava oğlu 1996'da polis gözetimi altındayken ölen bir Bulgar vatandaşı ile ilgilidir ve raporda Mahkeme kararına referans vardır. Raporda önceki raporlarda da olduğu gibi insan kaçakçılığının devam ettiğini ve hapishane, emniyette göz altına alınan yerlerdeki kötü koşulların devam ettiğini belirtmiştir. Bu alanlarda çabalar olduğu belirten rapor- Örneğin adalet bakanlığının hapishanelerde yemeğe ayrılan bütçeyi %20 arttırması gibi- alınan tedbirlerin halen yetersiz olduğuna da dikkat çekmiştir.

Rapor Bulgar Ceza Kanunun yabancı düşmanlığı ve ayrımcılık ile ilgili bazı hareketleri cezalandırdığını ama bunların uygulamasının yetersiz kaldığını belirtmiştir. Yabancı düşmanlığının cezalandırılması ve ayrımcılık olmaksızın herkesin toplumda kendini ifade demokratik bir toplum için gerekli olduğundan Komisyon raporlarında ifadesini bulmuştur.

Aynı raporda Emniyet Müdürlüğü ve İç İşleri bünyesinde bulunan kadronun askerlerden arındırılması yönünde çalışmaların olduğu fakat yeterli olmadığına değinilmiştir. Temmuz 2000'de bir general'in evinde dinleme cihazlarının ortaya

çıkarılmasına doğrudan atıfta bulunarak bu alandaki önlemlerin önemine dikkat çekilmiştir. Doğal olarak bu tür olaylar Avrupa Birliği'nin önünde engel olarak görülmektedir.

Rapor, çocuk hakları ile ilgili olarak Şubat 2002 itibariyle Bulgaristan'ın Çocuk Hakları Sözleşmesinin Ek Sözleşmelerine taraf olduğunu belirtmiştir. Yine benzer şekilde Mayıs 2002'de Çocukların Korunması ile ilgili Hague sözleşmesine taraf olduğunu da ifade etmiştir. Bu raporda zihinsel özürlü insanların yaşam koşullarından bahsedilmiş ve bu anlamda hastahanelerin yetersizliği ifade edilmiştir. Bu hastanelerde insanlara kötü davranılmasının önlenmesine de değinilmiştir.

2003'teki ilerleme raporunda göze çarpan şeylerden biri Bulgaristan'ın Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 14 nolu protokolünü imzalayarak her şart altında ölüm cezasını kaldırması olmuştur. Yine Ekim 2003'te ayrımcılık karşıtı bir kanun çıkarılmıştır. Yine 2002 Aralığında çıkarılan İltica Kanunu'na da değinilmiştir.

2003'teki Komisyon Raporu Bulgaristan'ın insan hakları ve temel özgürlüklere saygı duymaya devam ettiğini ifade etmiştir. Çocukların korunması, ırkçılık karşıtlığı ve eşit haklarla ilgili politikaların geliştirildiğini belirtmekle beraber çocukların ve kurumlara yerleştirilen özürlü insanların yaşam koşullarının henüz iyileştirilmediği açıklanmıştır. Aynı zamanda polis tarafından kötü muamele ve insan kaçaklığı ile ilgili ek çabaya ihtiyaç olduğu belirtilmiştir.⁶⁰

⁶⁰ www.europa.eu.int/bulgaria , Erişim: 8 Aralık 2004

2004 İlerleme raporunda ise insan hakları ve demokratikleşme konularında belirli alanlara tekrar dikkat çekilmiştir. Bunların arasında insan kaçakçılığı (özellikle kadın ve çocukların), Bulgar hapishanelerindeki olumsuz koşullar, yasal destek (halen avukata sahip olamayan suçlular), çocuk hakları ve özürlü insanları durumu bunlar arasında sayılabilir. Herkesin eşit haklara sahip olması azınlıklardan özürlü insanlara herkesin demokratik haklardan yararlanması önem verilen konular arasındadır ve komisyon raporlarında bahsi sık sık geçmektedir.

2.1.2.3 Çeşitli Hak ve Özgürlükler

2000 yılındaki raporda İfade özgürlüğü ile ilgili olarak artık hapis cezasının olmadığına değinilmiştir ancak bununla ilgili olarak geçerli olan parasal cezanın meclis tarafından azaltılmasına rağmen halen yüksek olduğu belirtilmiştir. İfade özgürlüğü demokratik bir hak olmakla beraber önündeki her türlü engelin kaldırılmaya çalışılması görülmektedir.

Raporda insan kaçakçılığına da değinilmiş ve halen bir problem olduğu belirtilmiştir. Rapor, aynı zamanda Bulgaristan Anayasasındaki vatandaşların eşitliği ve ayrımcılık karşıtlığı prensiplerini takdir etmiş fakat cinsiyet ayrımcılığına karşı bir yasal çerçevenin ve ayrımcılık karşıtı politikaların uygulanmasını takip edecek bir organın eksikliğinden bahsetmiştir.

Rapor özürlü insanların sosyal hayata kazandırılmasına da değinmiştir ve bu konuda haklarının yasa ile korunmasına rağmen bu insanların ekonomik ve sosyal hayata kazandırılmasında çok az ilerleme olduğunu belirtmiştir. Çocukların korunması ile ilgili Kanuna da değinilmiştir. Bu kanunun Devlet Çocuk Esirgeme Kurumunu kurduğu belirtilmiş ve kurumun da ulusal ve bölgesel seviyede de çocuk esirgeme programlarından sorumlu olacağı ifade edilmiştir. Özürlü insanların da sosyal ve siyasal haklardan yaralanması ve her kesimin ihtiyaçlarının ve düşüncelerinin ifade bulması elbetteki demokratik bir toplumun temelidir. Doğaldır ki Komisyon bunun üzerinde durmuştur.

Roparda sendika ve işveren temsilcilerin aktif rol oynadığına değinilirken, hükümetin onlara danışmama yönündeki tavrının devam ettiği açıklanmıştır. Sonuçta demokratik bir toplumda her türlü sendika ve sivil toplum kuruluşunun önemi yadsınamaz. bu yönüyle Bulgaristan'a dikkat çekilmek istenmiştir.

2001'deki Komisyon raporunda, dinsel özgürlükler ile ilgili olarak, Mezhepler Kanunu çıkarılırken ilgili taraflara danışılmaması ile ilgili bir önceki raporda belirtilen endişeler yüzünden kanunun çıkarılmamasından bahsedilmiştir

2001'deki Komisyon raporunda kadın ve erkek eşit şartlarını düzenleyen kanunla ilgili herhangi bir gelişme olmadığı ama 2001 seçimlerinde kadınların meclisin %25'ini temsil edecek bir oran yakaladıklarını belirtilmektedir. Raporun da belirttiği üzere bu oran bir önceki meclisin %11'lik orana göre epey yüksek bir orandır. Demokratik hakların kullanılması açısından kadın erkek eşitliğinin sağlanmaya çalışılması Avrupa Birliği'nin üzerine vurgu yaptığı konular arasındadır

Aralık 2002 itibariyle Mezhepler Kanunu çıkarılmıştır Kanun dini mezhebi ne olursa olsun kanun önünde eşitliği amaçlamaktadır ki bu demokratikleşme açısından önemli bir adım sayılmaktadır.

Haziran 2003'te de özürli insanlar için eşit şartlar adına Ulusal Strateji benimsendi ki bu eğitim, ulaşım, iş ve binaların sosyal hizmetlerin özürli göz önüne alınarak yeniden düzenlenmesini kapsamaktadır. Özürli insanların her türlü haklarının korunması ve onlara sosyal ve siyasi açıdan kendilerini ifade etmelerinin sağlanması demokratik bir toplumun temel taşlarından. Bu yüzden önem ile ifade edilmiştir. Bütün bunlara ek olarak ifade özgürlüğü de anayasada yerini bulmuştur.

2.1.2.4 Azınlık hakları

2000 yılındaki Komisyon raporu içerisinde azınlıkların politik ve sosyal haklarına da değinmiştir. Özellikle halkın %5'ini temsil eden roman azınlığının bir ayrımcılığa maruz kaldığı ifade edilmiştir. Kasım 99 'daki seçimlerde Roman azınlığının önemli sonuçlar elde ettiği ve bunun da Romanlarla ilgili yeni departmanlar kurulması açısından önem taşıdığı belirtilmiştir. %9'u temsil eden Türk azınlık için ise sosyal yaşama daha çok entegre oldukları belirtilmiştir Ancak halen bazı problemler durmaktadır. Örneğin orduda ve idari alanda Türklerin daha az temsil edilmesi ve ilk öğretimde Türkçe dili eğitim şartlarının iyileştirilmesi yönündeki ihtiyaç bununla bağlantılıdır. Bunun yanında bir devlet televizyonunda bir Türkçe haber programının yayımlanmaya başlanması pozitif bir gelişme olarak görülmüştür.

2001'deki Komisyon Raporu'nda Romanların entegrasyonu ile ilgili çerçeve programını pozitif bir gelişme olarak görmekle birlikte, Etnik ve Demografik Konular üzerine Ulusal Konseyin idari kapasitesinin bu programı uygulamaya sokmak için yetersiz olduğu belirtilmiştir.

2001'deki raporda da tekrar Roman azınlığın eşit olarak sağlık ve kamu hizmetlerinden yararlanmadığı ortaya konmuştur. Örneğin roman çocukların büyük kısmı okula gitmemektedir ya da gitse de okuldan çıkmaktadır. Raporda da görülebileceği üzere bunun temelinde fakirlik yatmaktadır. Ancak bunun yanında Rapor bazı belediyelerde Romanlara ev ve iş olanağı sağlamak adına başlatılan projelerden de bahsetmiştir. Yine 2001 seçiminde Romanların artan katılımına dikkat çekilmiştir.

Her yılki raporda olduğu gibi 2002 raporunda da Roman azınlık önemli bir problem olarak gösterilmiş ve yaşam koşullarının düşüklüğünden bahsedilmiştir. Sağlık sigortası ve sağlık koşulları ile ilgili Romanların durumu endişe vericidir. Rapor Roman ve etnik Bulgar toplulukların arasındaki gerilimin de arttığına dikkat çekmiştir. Türk azınlık içinse özellikle ekonomik yönden gelişmemiş bölgelerde yaşayan Türklerin sosyo-ekonomik entegrasyonu için daha fazla çaba gerektiği belirtilmiştir.

Azınlıklar ve hakları çerçevesinde Eğitim ve Bilim Bakanlığı'nın Nisan 2002'de "Azınlık Gruplarındaki çocuk ve okul çağı çocukların eğitimi için Danışmanlık Konseyi" kurmuştur. Bu grup, azınlık gruplarından çocukların entegrasyonu için

ulusal bir eğitim projesinin hazırlanması ve uygulanmasından sorumludur. Raporun genel değerlendirme bölümünde buna rağmen roman halkı için sosyal ayrımcılığın azaltılması ve hayat şartlarının iyileştirilmesi adına çok az şey yapıldığını belirtmiştir.

2003 ilerleme raporu Roman azınlık ile ilgili olarak kaydedilen gelişmelere değinmiştir.

Bunlar arasında;

- Geleneksel roman bayramlarının resmi kültür takvimine eklenmesi
- Roman yerleşim bölgelerindeki alt yapı için projelerin başlatılması
- Romanların Bulgar toplumuna eşit entegrasyonu için Çerçeve Programı'nın uygulanması için yeni hareket planının oluşturulması

Temmuz 2004'de ayrımcılık karşıtlığı ile ilgili pozitif bir düzenlemenin yapılması olumlu karşılanmıştır. Ancak raporda belirtildiği üzere yasal düzenlemenin getirdiği bağımsız bir komisyon kurulması halen gerçekleştirilememiştir. Ayrımcılık demokrasinin işlemesinin önündeki en önemli engellerden biridir. Bu yüzden raporda belirtildiği üzere ayrımcılığın üzerine gidilmesi gerekli herşeyin yapılması istenmiştir.

2.1.2.5 Seçimler

2000'deki Bulgaristan'la ilgili komisyon raporunda 1999'da gelişmelere atıf yapılmış ve örneğin 1999'da Bulgaristan'da yapılan yerel seçimlerin örgütlü ve tatmin edici olduğu belirtilmiştir. Bu Bulgaristan'da demokratikleşme adına pozitif bir işarettir.

17 Haziran 2001'de yapılan seçimlere değinen 2001 Komisyon raporu Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın seçimler ile ilgili raporuna atıfta bulunmuştur. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın raporunda seçimlerle ilgili olarak medya düzenlemelerinin çok katı olduğuna ve seçim kanununda ulusal ve uluslararası gözlemcilerin haklarına referans yapılmadığını belirtilmiştir.

Rapor devlet idaresi ve Devlet Hizmeti ile ilgili kanunun uygulanması ile ilgili gelişmelerin olduğunu belirtmiştir. Kamu ile ilgili bilgi edinme yasasının çıkarılmasını olumlu karşılayan rapor, kanunun bazı karmaşık yasal tanımları kapsadığını belirtmiştir ve bu konuda daha açık olunması gerekliliğinden bahsetmektedir. Unutulmamalıdır ki, bilgi edinme hakkı demokratik toplumlarda temel haklardan biridir ve tıpkı Türkiye'de olduğu gibi Bulgaristan'da gerekli düzenlemelerin yapılması istenmiştir.

2.1.2.6 Hukukun Üstünlüğü

2001 Komisyon raporu, bazı gelişmeler olmasına rağmen rüşvetin Bulgaristan’da halen bir problem olarak kaldığını belirtmesi açısından önemlidir. Bu anlamda aslında bir çok tedbir alınmaya çalışılmıştır. Örneğin, Siyasi partilerin finansmanı için daha açık kurallar tanıtan yeni bir siyasi partiler yasası, yukarı da bahsi geçen bilgi edinme ile ilgili yasa, Devlet Memurları için Etik Kanununun çıkarılması bunların arasında sayılabilir. Yine devlet ihalelerinin şeffaflaştırılması ve bu anlamda internette yayınlanması önemli bir gelişme sayılabilir.

Bütün bunlara ek olarak raporda polis tarafından kötü muamelenin ve insan kaçakçılığının halen devam ettiğine değinilmiştir. Yine hapishanelere tıpkı 2000 raporunda olduğu gibi değinilmiş ve özellikle sağlık ve yemek açısından hapishanelerde kötü koşulların olduğu ve hapishanelerin aşırı kalabalık olduğu belirtilmiştir. Her üç suçludan birinin hakim karşısına çıkmadan önce avukata ulaşamadığı ifade edilmiştir.

Genel olarak bakıldığında komisyon raporları –ki bu raporlar elimizde demokratikleşmenin ve Avrupa Birliği’nin etkisini gösterecek en önemli kaynaklardır- Bulgaristan’da demokratikleşme adına gelişmenin oldukça yavaş olduğunu göstermektedir. Her komisyon raporunda benzer konularda eleştirilmesi bunun en önemli göstergesidir. Ancak yine raporlarda olumlu gelişmelere de değinilmiştir ve Bulgaristan’nın yavaş da olsa katettiği yol sergilenmiştir.

Bütün bunlar göstermektedir ki olumlu gelişmeler yanında demokratikleşme adına daha yapılması gereken değişiklikler bulunmaktadır. Örneğin insan kaçakçılığı, çocuk hakları, Bulgar hapisanelerindeki olumsuz koşullar düzenleme gerektiren alanlar arasında sayılabilir. Daha demokratik ve Avrupa Birliği standartlarını bünyesine yerleştirmiş bir Bulgaristan için çıkarılan kanunların yanında uygulamanın gerekliliği ortadır. Bütün bunlara rağmen Avrupa Komisyonu 2004'te, Bulgaristan'ın demokrasiyi garanti eden kurumların istikrarını sağlamayı başardığını belirtmiştir. Gerekli uygulamalar da yerine getirildiği takdirde Bulgaristan 2007'de Avrupa Birliği üyesi olmayı başaracaktır.

2.1.3 Bulgaristan Katılım Ortaklığı Belgesi ve Ulusal Program

Bulgaristan ile ilk Katılım Ortaklığı Belgesi 1998 Martında imzalanmıştır. 1999 ve 2002'de Bulgaristan'daki gelişmelere bağlı olarak yenilenen Katılım Ortaklığı Belgesi 26.3.2003'te tekrar yenilenmiştir.

2003'teki katılım ortaklığı belgesinde öncelikler olarak siyasi kriterler bölümünde demokrasi ve hukukun üstünlüğü ile ilgili bir bölüm ayrılmıştır. Bu bölümde kamu hizmetinin şeffaflaştırılması ve güvenilir hale getirilmesi için daha fazla çaba gösterilmesi istenmiş ve kanunlar yapılırken ilgili taraflara (yani ekonomik ortaklara, özel sektöre ve sivil toplum örgütlerine) daha fazla danışılması gerektiği belgede ifadesini bulmuştur. Yargı reformlarına da önem verilmiş ve örneğin bu konudaki bütçenin yeterli olduğundan emin olunması istenmiştir.

Demokrasinin temeli olan insan haklarına ve azınlık haklarına saygıya da değinilmiştir. Bu alanda insan kaçakçılığı ile ilgili gerekli tedbirlerin alınması ve ayrımcılık karşıtı kanunların etkin bir şekilde uygulanması bir anlamda demokrasinin temeli olarak görülmüştür.

2.2 Romanya

Belki de Romanya ile ilgili önemli kararlardan biri, Romanya'nın siyasi kriterleri yerine getirdiğini belirten 1997 Avrupa Komisyon kararıdır. Tıpkı Bulgaristan gibi Romanya ile ilgili müzakerelerin başlaması ile ilgili karar 1999 Helsinki zirvesinde alınmıştır. Müzakereleri ise tıpkı yine Bulgaristan ile olduğu gibi 15 Şubat 2000'de başlanmıştır.⁶¹

2.2.1 Romanya ve Tarihsel Süreçte Değişim

Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde yüzyıllarca Eflak ve Moldovya Beyliği olarak varlığını sürdüren Romanya, 1828'de tam bağımsızlığını kazanmıştır. Birinci ve ikinci dünya savaşına katılan Romanya savaş sonrası Sovyet işgaline maruz kalmıştır ve 1947'de komünist halk cumhuriyeti olarak kurulmuştur 1955'te Varşova paktına dahil olan Romanya'da Ceaucescu 1965'te iktidarı ele geçirmiştir. !989'da kanlı bir

⁶¹ Önkol, *Eastern Enlargement of the European Union*, s. 29.

devrim gerçekleşmiş ve 1996 yılına kadar da eski komünist parti yöneticileri hükümeti yönetmiştir.⁶²

Romanya’da da değişim kolay olmamıştır. 1990 öncesi Romanya’nın tarihsel gelişimine bakıldığında Stan’ın da belirttiği üzere etkin ve fonksiyel olmayan 40 yıldan fazla süren bir diktatörlük ve komünizm ile karşılaşmaktayız.⁶³ Bu çerçevede hukuki devlet ve gerçek devleti ile arada uçurumlar bulunduğu yani günlük yaşam koşulları ve kanunlar arasında boşluklar bulunduğu söylenmektedir.

Öncelikli olarak Ceausescu’nun devrilmesinden sonra NSF (Ulusal Kurtuluş Cephesi) serbest seçimler ve demokratikleşme için gerekli prosedürleri uygulayan bir geçiş organı olarak görmüştür. Esasen bu parti dağılan Romanya Komünist Partisi’nin temelleri üzerine Ion Iliescu ve Petre Roman tarafından 22 Aralık 1989’da kurulmuştur. Ancak ne ilginçtir ki yukarıda belirttiğimiz görevi üstlenen NSF daha sonra seçimlere bizzat katılmıştır.

Bütün bunlara ek olarak sessiz darbe ile başa geçen Iliescu tarafından yerel NSF organları devlet idaresinde rol oynamaya yetkin kılınmıştır. Bu bağlamda Iliescu, Ceausescu’dan aldığı gücü kendi tekeli olarak kullanmak istemiştir. Bu da bırakın demokratikleşmeyi bir yana şiddeti beraberinde getirmiştir. Romanya’da geçiş döneminde yeni diye adlandırılan sistemin eskisinden bir farkı kalmamıştır.⁶⁴

⁶² www.eu.int/comm/enlargement/romania/political_profile.htm, Erişim: 17 Ocak 2005

⁶³ Lavinia Stan, *Romania in Transition*, (USA: Dartmouth Publishing Company, 1997) s. 5

⁶⁴ Agh, *The Politics of Central Europe*, s. 184.

Esasen, Romanya'daki demokratikleşme modeli Slovak modeli'dir. Başta büyük bir siyasal parti tarafından desteklenen – o parti aşırı uç partilerle işbirliği ve koalisyon içerisinde- “güçlü bir adam” bulunmaktadır⁶⁵.Değişimler bu “güçlü adam”ın yönlendirmesinde gerçekleşmektedir. Darbe sonrası Romanya'nın muhalefeti incelendiğinde ise zayıf olmadığı ancak parçalanmış olduğu görülmektedir. İlk seçimlerdeki yenilgiden sonra on- on iki civarındaki muhalefet partisi ikinci seçimler için bir araya gelme formülleri aramaya çalışmıştır.

1997'de Marginean tarafından yayımlanan makalede 1990 sonrası demokrasi bağlamında değişim dönemseller olarak belirli safhalara ayrılmıştır

1990-91- Bu dönemde demokratik unsurlar politik hayatın içine girmiştir. Cumhurbaşkanı ve parlamento için ilk bağımsız seçimlerin yapılması bu döneme denk düşer.

1992- Bu dönemin amacı demokratik seçimler temelinde bağımsız seçimlerin yapılmasıdır. Bu seçimler yeni bir hükümet tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu hükümet politikacıları, teknokratları, ve başbakanı kapsamaktadır ve çeşitli partiler tarafından desteklenmiştir.

1993-95. Bu dönemde politik güçler dengelenmiştir. Ekonomik ve kurumsal reformlar ön plana çıkar.

⁶⁵ Age.

1996- Bu dönemde merkez-sağ muhalefeti, 1996 Kasım'ındaki yerel seçimleri ve parlamento seçimlerini kazanmıştır. Yani yönetimde ters yönlü bir değişim yaşanmıştır ki bu da demokrasiye önemli oranda katkıda bulunmuştur ve güçlendirmiştir.⁶⁶

Yukarıda sayılan dönemseller önem arz etmektedir. Ancak 2001 itibariyle göz atıldığında demokrasinin süregelen yolsuzluk, siyasal sorumluluğun azlığı, ve sivil toplumun zayıflığı yüzünden kesintiye uğradığı tesbit edilmiştir.⁶⁷ Hatta daha da ileri gidilerek Romanya'nın Avrupa'nın yeni "hasta adamı" olacağını belirtenler de vardır.

Aralık 2004'de Weinstein tarafından kaleme alınan raporda, Romanya'nın yoksul olarak kalacağı, PSD (Sosyal Demokrat Partinin) geçmişin mirasını taşıyan Oligarşik etkilerinin devam edeceği ve zayıf bir azınlık hükümetinin devamlılığı öngörülmüştür.⁶⁸ Ancak bütün bunlara rağmen Romanya da Avrupa Birliği'nin etkisi ile pek çok gelişme göstermiştir.

Şubat 2000'den bu yana Romanya'da değişimler görülmektedir. Örneğin yolsuzlukla ilgili pek çok tedbir alınmıştır ama halen önemli bir problem olarak devam etmektedir.⁶⁹

⁶⁶ Ioan Marginean. "Indicators of Democratization in Romania", *Social Indicators Research*, 42, (1997) : 353-366, s. 358.

⁶⁷ www.usaid.gov/our_work, Erişim: 17 Şubat 2005

⁶⁸ www.pnr.com , Erişim: 14 Nisan 2005

⁶⁹ Önkol, *Eastern Enlargement of the European Union*, s. 54.

İnsan hakları alanında da önemli değişiklikler gerçekleştirilmiştir. İnsan kaçakçılığı ile ilgili düzenlemeler, azınlık dillerinin kullanımının artırılması ile ilgili değişiklikler, mültecilere karşı tavrın düzeltilmesi ile ilgili düzenlemeler bunlar arasında sayılabilir. Ancak ayrımcılığın önlenmesi ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi ile ilgili olarak daha çok inisiyatif alınması gerekmektedir.⁷⁰

Romanya’da demir perde sonrası dönemde, politik geleneklerin devrilmesi zor olmuştur. Halk özgürlüğü bireysel özgürlükten çok yabancı devletlerin iç işlerine karışmaması şeklinde algılanmaktadır. Demokratikleşme alanında en büyük engellerden biri bu politik kültür gibi görülmektedir. Örneğin Romanya Gizli Servisi isim değiştirmiş ve Romanya istihbarat servisi olmuştur yani bir tür yüz değişirme operasyonu gerçekleştirilmiştir ama halen operasyonlarının demokratik bir toplumla bağdaşmadığı ileri sürülmektedir.⁷¹

Ceasescu’nun öldürülmesinden sonraki ilk yıllarda bütün kaynaklar 1990 yılında oyların yaklaşık üçte ikisini alarak başa geçen Ulusal Kurtuluş Partisi (NSF) ‘nin elinde toplanmıştır ki bu parti ordu ve gizli servisler tarafından büyük çaplı şekilde desteklenmektedir.⁷² Bu da doğal olarak güçlü bir muhalefetin oluşturulması ve demokrasi alanında engel oluşturmuştur.

Ancak Pippıdı ‘nin de belirttiği üzere eğer bir gelişme olduysa bu kesinlikle iç ve dış baskılarının birlikte hareket etmesi ile ortaya çıkmıştır. Dışardan Avrupa

⁷⁰ Age.

⁷¹ Kostecki, Zukrowska & Goralczyk: *Transformations of Post- Communist States*; s. 192.

⁷² Alina – Mungui Pippıdı, “The Unbearable Lightness of Democracy: Poland & Romania After Communism”, *Current History* , (2004) s. 384

Konseyinin mahkumlara davranış şekillerinden azınlık dillerinin kullanımına kadar pek çok anlaşma yoluyla Romanya 'ya baskısı ve içerden Macar azınlık gibi yerel sivil toplum kuruluşları etkin olmuştur. Bunlara ek olarak Avrupa Birliği en büyük rolü oynamıştır ve her sene yayımladığı ilerleme raporları ile bir anlamda en büyük baskıyı gerçekleştirmiştir.

2.2.2 Komisyon İlerleme Raporlarında Romanya ve Demokrasi

Komisyon her ülke için olduğu gibi Romanya ile ilgili de ilerleme raporları düzenlemiştir. Bu raporlarda Romanya'nın Kopenhag kriterlerini yerine getirmek adına nerelerde olduğu açıkça sergilenmiştir. Bu bölümde komisyon ilerleme raporlarına değinilecek ve konu bazında Romanya'nın demokratikleşme alanında gerçekleştirdikleri anlatılacaktır.

2.2.2.1 İnsan Hakları

Komisyon Romanya ile ilgili 1999 raporunda, Romanya'nın Kopenhag kriterlerini yerine getirdiğini ama çocuk bakımı ile ilgili kurumlarıyla baş etmeye öncelik vermezse tekrar gözden geçirileceğini belirtmiştir. Çocukların korunması ve ilgili devlet kurumların oluşturulması ve işlenmesi bu açıdan önem taşımaktadır. Demokrasi toplumun her alanında her kesimin ihtiyaçlarını gözetilmesi ve sesinin duyurulması ise - Avrupa Birliği bunu ön plana çıkarmaktadır - o zaman çocuk

hakları ve onların yaşam koşullarının da gözetilmesi önemli sayılmıştır ve raporda ifadesini bulmuştur.

2000 raporunda hükümetin uyguladığı “emir” mekanizmasına değinilmiştir. Bu mekanizmaya göre emirler çok hızlı bir şekilde çıkarılmaktadır. “Bu bağlamda kanunlar gerekli danışmanlık alınmadan geçirilebilir ve ileride bu emir mekanizması kanuni istikrarsızlığa yol açabilir” denmiştir. Sonuçta kanuni istikrarsızlık demokrasinin önündeki engellerden biridir.

Komisyon 2000 raporunda Çocuk koruması konusuna tekrar özellikle dikkat çekmiştir. 1999 raporunu dikkate alarak Romanya’nın yaptığı çalışmalara değinilmiştir. Çocuk haklarının korunması ile ilgili ulusal bir kurum kurulduğu belirtilmiştir. Ancak bu konu ile ilgili bütçeden yapılan transferlerin sorunlu olduğuna da dikkat çekilmiştir.

Tıpkı Bulgaristan’da olduğu gibi Romanya’nın da insan kaçakçılığı için transit geçiş ülkesi olduğu 2001 ilerleme raporunda ifadesini bulmuştur. Devletin bu anlamda aldığı tedbirlere değinilmiştir (Örneğin: sınır ötesi organize suçlarla savaşmak için bölgesel merkez gibi) ama tedbirler yeterli bulunmamıştır.

Yine aynı raporda hapisane şartlarına değinilmiş ve şartların oldukça kötü olduğu ifade edilmiştir. (Örneğin hapisanelerin aşırı kalabalık olması) Mülteciler ve iltica talebinde bulunanlara da değinen rapor, bu alanda Mülteciler kanununda Haziran 2001’de yapılan değişiklikleri olumlu bulmuştur.

Komisyunun Romanya ile ilgili 2003 raporuna gelince, Komisyon Romanya'nın politik kriterleri yerine getirmeye devam ettiğini belirtmiştir fakat kriterleri yerine getirmek adına alınan tedbirlerin etkin uygulanmasının gerekliliğine dikkat çekmiştir. Yine aynı şekilde Romanya'nın insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı duyduğunu ve çocukların korunması, ulusal azınlıklar ve ayrımcılık karşıtlığı alanlarında önemli yol kaydettiğini belirtmekle birlikte, bazı alanlarda uygulamaya dikkat edilmesi gerektiğini belirtmiştir.

2003'teki İlerleme Raporu polisin modernleştirilmesi ve sakatların bakımının iyileştirilmesi, sosyal dışlanmanın azaltılması ile ilgili pek çok alanda tedbirler alındığını belirtirken temel problemin bunlarla ilgili uygulamaya geçilmesi olduğunu söylemiştir. Türkiye'deki gibi uygulama sorunu demokratikleşme ve haklar açısından alınan yolda bir eleştiri konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine, hapishanelerdeki aşırı kalabalığa tekrar dikkat çekmiş ve bununla ilgili ek tedbirlerin alınması gerektiğini de söylemiştir.

2.2.2.2 Yargının Bağımsızlığı ve Yargı ile ilgili Düzenlemeler

Rapor yargı alanında önemli gelişmelerin gerçekleştirildiğini belirtmektedir. Örneğin hakim ücretlerinin yeniden düzenlenmesi gibi. Bu olay hem onların özgürlüğünü hem de mesleğin çekiciliğini arttırmıştır. Ancak daha fazla ilerlemenin kaydedilemesi gerekliliğine de vurgu yapılmıştır. Yargının bağımsızlığı ve yargı ile ilgili düzenlemelerin yapılması ve bu kanalla hukukun üstünlüğünün korunması

demokratik bir toplumda gereklidir ve Avrupa Birliği tarafından da vurgulanmaktadır.

2001'deki raporda Yargı konusunda da tekrar değinilmiş ve yargı ile ilerlemelerin çok hızlı gerçekleşmediği belirtilmiştir.

Yine 2004 ilerleme raporunda yargı ile ilgili eksikliklere de değinilmiştir Örneğin hakimlerin sayısının yetersizliği gibi ve yargı sonuçlarının kalitesi gibi. Yargı ile reformların devam etmesi gerektiğinin özellikle üzerinde durulmuştur.

2.2.2.3 Hukukun üstünlüğü

2001'deki rapor tıpkı Bulgaristan'da olduğu gibi Romanya'da da rüşvetin önemli bir problem olduğunu belirtmiştir ve gerekli tedbirlerin alınması gerektiğinin altını çizmiştir. Avrupa Birliği, bir anlamda rüşvetin hukukun üstünlüğünün sağlanmasına ve demokrasinin gelişmesine sekte vurduğunu ifade etmektedir.

Komisyunun raporda ele aldığı diğer bir gelişme ise Romanya hükümeti tarafından Ekim 2000'de ayrımcılık ile ilgili yeni bir yasanın çıkarılmasıyla bağlantılıdır. Bu yasa kamu çalışanları, özel şirketler ve insanlar tarafından milliyetine bakarak yapılan ayrımcılığı yasaklamıştır. Ayrımcılık demokratik bir yapı içerisinde bulunmaması gereken bir kavramdır. Dolayısıyla komisyon raporlarında ifadesini bulmuştur.

2001'de yayımlanan ilerleme raporunda da Romanya ile ilgili demokratikleşme adına çeşitli problemler ele alınmıştır. Örneğin polisin ordudan sıyrılması ve kamu çalışanı statüsünü alması hususunda halen tedbirlerin eksik olduğu belirtilmiştir. Yine aynı doğrultuda polisin kötü muamelesi ile ilgili insan hakları derneklerine başvuruların devam ettiği de ifade edilmiştir

Politik göçler ise 2004 raporunda ifadesini bulmuştur. 2004 ilerleme raporunda belediye başkanlarının görev sırasında parti değiştirmesi belirtilmiş ve bunun Avrupa Birliği ve yerel fonların dağılımına bağlı olduğunu vurgulanmıştır. Politik göçlerin fonlara bağlı olması demokrasinin önünde engel teşkil eden konular arasında görülmüş ve bununla ilgili gerekenlerin yapılması istenmiştir.

Raporda diğer taraftan ayrımcılıkla savaş için ulusal konseyin çalışmalarına da yer verilmiştir. Ancak konseyin işlerini yürütüş şekli ile ilgili daha fazla şeffaflığa ihtiyaç olduğu belirtilmiştir

2.2.2.4 Çeşitli Hak ve Özgürlükler

2001'deki rapor, Romanya anayasasının ifade özgürlüğünü sağladığını ancak gazetecilere bu bağlamda açılan davaların kafalarda soru işareti yaratmaya devam ettiğini de belirtmiştir. Yine aynı rapor polis tarafından kötü muamele ve kadın ve kızların kaçıırılması önemli sorunlar olarak ifade etmiştir. Kadınlara karşı şiddetin de önemli bir problem olarak altı çizilmiş ve polisin müdahalede isteksiz davrandığı

belirtilmiştir. Raporda bu değinilen endişelerin de gösterdiği herkesin özgürlüğünü koruması ve kendini demokratik bir ortamda ifade etmesinin önüne geçilmesini engelleyecek tedbirlerin alınması istenmiştir.

Yine 2001'deki raporun değindiği diğer bir alansa homoseksüelliği cezalandıran yasanın Haziran 2000'de değiştirilmesi olmuştur. Bu anlamda cinsel suçlar cinsiyet ayrımına bakılmaksızın aynı kanunla yönetilecektir. Cinsiyet ayrımcılığının önüne geçilmesi ve demokratik bir kanunlar önünde eşitlik Avrupa Birliği'nin önem verdiği konular arasındadır. Aralık 2000'de Kadın ve erkek için Eşit Haklar ile ilgili Ulusal Hareket Planı hükümet tarafından onaylanmıştır. Bu, raporda olumlu olarak ifadesini bulmuştur yalnız uygulama alanında yapılması gereken çok şey olduğu belirtilmiştir.

2.2.2.5 Azınlık Hakları

Azınlık hakları da yine Romanya'da karşımıza sorun olarak çıkmıştır. Romanya'da önemli azınlıklar arasında Romanları ve Macarları sayabiliriz. Bu azınlıkların bazı temel haklara ulaşması kolay olmamış ve Romanya Avrupa Komisyonu'nun raporlarında bu alanda eleştirilmiştir

Aslında azınlıklılara belirli bazı haklar tanınmıştır. Örneğin; Romanya'daki Macarlar Demokratik Birliği Partisi (UDMR) 1996-2000 yılları arasında ortak olarak hükümette bulunmuş ve sosyal demokrat azınlık hükümetinin kurulmasını

sağlamıştır. Ancak diğer taraftan Romanya hükümeti'nin tıpkı Bulgaristan hükümeti gibi Macarlar ve diğer azınlıklara özel statü tanımamakla birlikte, kişilerin etnik kimliklerini kabul ettirmelerini garanti etmekte ama bu etnik azınlıklar adına pozitif ayrımcılık yapılmasına karşı çıkmaktadır.⁷³

2001'deki Komisyon raporu Romanlarla ilgili çalışmalar yapılmakta olduğunu ancak yeterli düzeyde olmadığını belirtmiştir. Rapor örnek olarak Romanlar için bakanlıklar arası kurulan alt komiteye dikkat çekmiştir ve komitenin önemli sonuçlar elde etmediğine değinmiştir. Yine Romanlar için kurulan Ulusal ofisin çok az bütçe kaynağı bulunduğu ifade edilmiştir. Tıpkı Bulgaristan'da olduğu gibi azınlık hakları çoğulcu demokrasinin bir parçası olarak görüldüğünden Romanya ile ilgili komisyon raporlarında da vurgu yapılmıştır.

2002 Raporunda değinilen önemli bir konu, azınlık dilleri ile ilgili gelişmedir. Türkiye açısından da problem yaratan bu konu Romanya için de komisyon raporunu işgal etmiştir. Raporda Romanya'nın bu anlamda ana dillerinde eğitim gören öğrenci sayısında ve eğitim veren birimlerde gelişme olduğuna değinmiştir. Bu bağlamda Özel Macar Üniversitesinde eğitim gören 450 öğrenciye atıfta bulunulmuştur. Ne yazık ki Roman azınlığa karşı olan ayrımcılık 2002 ilerleme raporunun konusu olmaya devam etmiştir. Raporda Roman azınlığa yapılan ayrımcılığın Rumen halkı arasında yaygın olduğuna değinilmiştir.

⁷³Brusi, "EU & Interethnic Power Sharing Agreements in Accession Countries...", s. 15.

Bütün bu raporlar çerçevesinde Romanya ile ilgili genel bir değerlendirme yapmak gerekirse Romanya'nın da Bulgaristan gibi demokratikleşme adına çok hızlı ilerleyen bir ülke olmadığı söylenebilir. Yine Bulgaristan'daki gibi azınlık hakları bazı temel hak ve özgürlükler eksik ve sorunlu alanlar olarak görülmüş ve Komisyon tarafından eleştirilmiştir. Polisin müdahaleleri ve azınlık hakları gibi alanlarda uygulama eksiklikleri mevcuttur. Bunlara rağmen 2007'de Romanya'nın da üye olması öngörülmektedir.

2.2.3 Kasım 2003 Anayasal Referandumunu

Demokratikleşme ve ilerleme adına Romanya’da yapılan Kasım 2003 anayasal referandumunu büyük önem arz etmektedir. Bu referandum Anayasa’ya üç ana değişiklik getirmiştir

Birinci değişiklik, başkanlığın dört yıldan beş yıla çıkarılmasıdır başbakanın pozisyonu daha kuvvetlendirilmiş ve başkan tarafından kovulmayacak hale getirilmiştir.

İkinci değişiklik ise azınlık haklarının güçlendirilmesi ve zorunluk askeri hizmetin kaldırılması olmuştur. Diğer bir değişiklik ise şimdiye kadar olduğu üzere tutuklama emrinin savcılar tarafından değil hakimler tarafından çıkarılması olmuştur.

Üçüncü olarak, yeni anayasa sadece mülkü korumakla kalmaz fakat aynı zamanda garanti eder. Yine yeni bir kavram olarak her vatandaşın ekolojik olarak dengeli ve sağlıklı bir çevrede yaşama hakkını getirmektedir⁷⁴. Bu kavram Avrupa vatandaşlığının demokratik bir ortamda isteklerinin gelebileceği yeri göstermesi bakımından oldukça önem arz etmektedir.

⁷⁴ www.europeanforum.net/country/romania , Erişim: 8 Şubat 2005

2.2.4 Romanya Katılım Ortaklığı Belgesi ve Ulusal Program

Romanya ile ilgili ilk Katılım Ortaklığı Belgesi Mart 1998'de yayımlanmıştır. 1999'da ve 2002'de yenilenen Katılım Ortaklığı Belgesi 8 Mayıs 2003'de son şeklini almıştır.

Bu katılım ortaklığı belgesinde demokrasi ile bağlantılı olarak alağanüstü hal uygulamalarında çıkarılan kararnamelerin azaltılması ve kullanım alanlarının belirlenmesi istenmiştir.

Benzer şekilde kamu hizmeti reformu ile ilgili olarak daha kapsamlı bir strateji izlenmesi ve bu bağlamda şeffaflığa önem verilmesi istenmiştir. Yine, yargı reformu ile ilgili bir strateji geliştirilmesi ve yargının tam bağımsızlığının sağlanması beklenmiştir.

Polisi kapsayan iç güvenlik reformu ve modernleştirilmesi değinilen başka bir konudur. Bu konuda gerekli tedbirlerin alınması istenmiştir. Ayrımcılık karşıtı müktesabatın oturtulması istenmiş ve konuda uygulama alanında gerekenlerin yapılması talep edilmiştir. Azınlık Hakları çerçevesinde Romanların durumunu iyileştirmek için ulusal stratejiyi uygulamak adına yeterli finansal desteği ve idari kapasitenin artırılması da Katılım Ortaklığı Belgesinde öngörülmüştür.⁷⁵

⁷⁵ www.europa.eu.int., Erişim: 14 Ocak 2005

III. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE DEMOKRATİKLEŞME SÜRECİ VE KOPENHAG KRİTERLERİ

3.1 Osmanlıdan Günümüze Demokratikleşme

Esasen ülkemizde, Osmanlı'dan bu yana demokratikleşme ve insan hakları alanında pek çok gelişme yaşanmıştır. Özellikle Sened-i İttifak ile önemli bir süreç başlamıştır. Sened-i İttifak bir anlamda Türklerin Magna Carta'sı olmuştur. Buna karşılık, Sened-i İttifak'ın o kadar önemli olmadığına ve Magna Carta ile ilişkilendirilemeyeceğine dair görüşler de ortaya atılmıştır. Erdoğan'a göre ise, Sened'i İttifak ile Magna Carta arasında belgelerin arasında benzerlik kurulması tümüyle anlamsız değildir.⁷⁶ Burada önemli olan, sosyo- ekonomik gerçekliğin iki durumda birbirinden farklı olmasından çok, belgelerin politik anlam ve yansımasındaki kısmi benzerliktir.

Sened-i İttifak padişahın yetkilerini kısıtlamış ve fakirin ve masumun korunmasını ve herkesin eşitliğini öngörmüştür. Bu anlamda demokratikleşme ve eşitlik adına tanzimat dönemi ve sonrasına ışık tutmuştur.

Daha sonra gelen Tanzimat fermanı da oldukça önem taşımaktadır. Kişisel hak ve özgürlüklerin bir listesi özelliğini taşımaktadır. Eksiklikler mevcuttur. Eksiklikler

⁷⁶ Mustafa Erdoğan, *Modern Türkiye'de Anayasalar ve Siyasi Hayat*, (Ankara: Siyasal Kitabevi, 1997), s. 20.

olarak dernek kurma ve toplanma, çalışma, sözleşme, ticaret ve sanayi özgürlükleri gibi konular sıralanabilir. Tanör'ün de belirttiği üzere bu liste eksik bir listedir ancak derli toplu olması açısından da bir ilktir.⁷⁷

1856'daki Islahat Fermanı da demokrasi alanında önemli yer tutmaktadır. Dış devletlerinin baskılarının bir sonucu ortaya çıkmasının bir yana işkencenin ve güç kullanılmasının yasaklanması ve din ve vicdan hürriyetinin tanınması açısından önemlidir.⁷⁸ Yine Tanör'ün de belirttiği üzere 1856 Fermanı Osmanlı devletindeki gayrimüslim tebanın anayasal gelişmelerinin başlangıcı olmuştur ve bu anlamda esasen ulusal bağımsızlıklarının bir bildirgesi de sayılabilir.⁷⁹

Islahat Fermanının en önemli özelliği din ve mezheplerine bakılmaksızın bütün Osmanlı tebasının kanun eşitliğinde daha kesin bir dille kabul etmesidir. Bu da vatandaşlık kavramının böyle bir fermana yer alması açısından dikkat çekicidir.

Anayasal döneme geçtiğimizde, 1876'daki Kanun-i Esasi parlamenter sistemin tanınması açısından oldukça önemlidir. Bu anayasa, yirmialtı önemli temel insan hakları prensipini öngörmesi yanında mahkemelerin bağımsızlığını ve hakimlerin güvenliğini de öngörmüştür. Bazı eksiklikler mevcuttur. 1876 Anayasasının basın özgürlüğü ile ilgili çelişkili hükümleri ve gösteri ve dernek kurmanın yasaklanması ile ilgili hükümleri de vardır.⁸⁰ Yine de incelendiğinde görülür ki Kanun-i Esasi ile

⁷⁷ Bülent Tanör, *Osmanlı- Türk Anayasal Gelişmeleri*, (Ankara: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 1997), s. 89.

⁷⁸ <http://www.anayasa.gen.tr/>, Erişim: 18 Mayıs 2005

⁷⁹ Tanör, *Osmanlı- Türk Anayasal Gelişmeleri*. s. 97.

⁸⁰ <http://www.anayasa.gen.tr/>, Erişim: 7 Nisan 2005

kurulan sistemin tek temsili ve demokratik sayılabilecek organı Heyet-i Mebusan- ki seçimle gelmiş ilk Osmanlı meclisidir- yasama faaliyetleri konusunda serbestliğe haiz değildir. Seçme ve seçilme hakkı açıkça öngörülme de Anayasa'nın 65. ve 69. maddesinin bunu dolaylı olarak tanıdığı söylenebilir.⁸¹

1921 Anayasası ise egemenliğin kaynağını millete dayandırarak, yeni bir Türk devletinden ve onun ilkesinden söz etmektedir. 20 Ocak 1921'de, TBMM tarafından kabul edilen ilk anayasadır, diğer adıyla Teşkilatı Esasiye Kanunu'dur.⁸² TBMM'nin dokuz aylık çalışmasından ve uzun görüşmelerden sonra kabul edilmiştir. Bu anayasanın mantığında kuvvetler birliği sistemi hakimdir ve genel olarak demokratik olduğu ileri sürülebilir. Bu hali ile yeni bir devlet ve egemenlik yapısı kurmuş görünmektedir. Diğer taraftan bir devlet başkanlığı kurmamakta ve genel olarak bir anayasada yer alması gereken hususları da içermemektedir. Bu bakımdan da Osmanlı rejimini geçerli saydığı izlenimini de vermektedir.⁸³ Bu şekliyle de tam bir Anayasa olarak adlandırmak doğru değildir ancak bir geçiş dönemi anayasası olarak kabul edilebilir.

1924 Anayasasına gelince yargı ve yürütme güçlerinin ayrılması bir yana bu anayasa öncelikli olarak klasik kişi hak ve özgürlüklerinin büyük kısmını kapsar. Özellikle kişisel hayatın gizliliği, haberleşme özgürlüğü, düşünce ve fikir özgürlüğü basın özgürlüğü gibi hakları kapsar. Ancak yine de bu anayasa toplu görüşme, lokavt

⁸¹ Tanör, *Osmanlı- Türk Anayasal Gelişmeleri*, s. 146

⁸² <http://www.ataturk.net/cumhuriyet/?sayfa=hdanayasa>, Erişim: 6 Mart 2005

⁸³ Mustafa Erdoğan, *Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset*, (Ankara: Liberte Yayınları, 2003), s. 47-48.

ve grev hakkı, işçi sendikası kurma hakkı ve sosyal güvenlik hakları gibi haklar bulunmamaktadır.⁸⁴

1924 anayasası, 1921 anayasasının kuvvetler birliği ilkesini devam ettirmiştir. 20 Nisan 1924'te yeni Türk devletinin ikinci anayasası olarak çıkarılan bu anayasa Cumhuriyet'in ilanından sonra demokratik değerler üzerine kurulmuş bir anayasa olarak adlandırılabilir.⁸⁵

1961 Anayasası, 1960 askeri darbesinin sonunda ortaya çıkmış yeni bir demokratik anayasadır. 1924 Anayasası ile kıyaslandığında ekonomik ve sosyal haklar açısından kişisel hak ve özgürlüklerin genişletildiğini görüyoruz.⁸⁶ Anayasa tarihinde ilk defa 1961 Anayasası siyasi partileri anayasal güvenceye kavuşturmuştur. Ancak devletin milleti ile bölünmez bütünlüğü ilkesi (m.57/1) kısıtlayıcı etki getirmiş ve örneğin Türkiye İşçi Partisi bu tür gerekçe ile 1971 yılında kapatılmıştır.⁸⁷ 1961 anayasası kuvvetler ayrılığı prensibini anayasaya taşımıştır ve diğer anayasalarla kıyaslandığında en demokratik anayasalardan biridir. Türk tarihinde, ilk kez bir kurucu meclis anayasa hazırlamış ve bu anayasa halkoyu ile kabul edilmiştir. Bu açıdan da önem arz etmektedir.⁸⁸

1982 Anayasası da yine askeri bir darbe sonrası ortaya çıkan bir anayasadır. Dönemin getirdikleri anayasaya tam olarak yansıtılmıştır. Hak ve özgürlüklere

⁸⁴ <http://www.anayasa.gen.tr/>, Erişim: 9 Mayıs 2005

⁸⁵ <http://www.ataturk.net/cumhuriyet/?sayfa=hdanayasa> , Erişim: 11 Mayıs 2005

⁸⁶ Gözler, Kemal. Türk Anayasa Hukuku Dersleri Ekin Kitabevi yayınları, Bursa 2000. sayfa 71-75

⁸⁷ Erdoğan, *Modern Türkiye'de Anayasalar ve Siyasi Hayat*, s. 104.

⁸⁸ <http://www.tbmm.gov.tr/tarihce/kb11.htm>, Erişim: 24 Mayıs 2005

kısıtlamalar getirilmiştir ve 1961 anayasasına göre demokrasi adına daha az özgürlükçü bir anayasa olarak tanımlanır. Yani Türkiye açısından demokrasi adına ciddi bir geri adım olarak görülebilir.

Özellikle madde 13 bunun en iyi ifadesidir.

“Temel hak ve hürriyetler devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, milli egemenliğin, Cumhuriyetin, milli güvenliğin, kamu düzeninin, genel asayişin, kamu yararının genel ahlakın ve genel sağlığın korunması amacı ile ve Anayasanın ilgili maddelerinde öngörülen özel sebeplerle, Anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olarak kısıtlanabilir.”⁸⁹ Bu madde ile temel hak ve özgürlüklere kısıtlama getirilmiştir ve yukarıda da belirtildiği üzere bir geri adımdır.

Serdaroğlu'nun da belirttiği üzere 1982 anayasası Türkiye'nin sorunlarına kalıcı çözüm getirememiştir. Baskıcı ve anti demokratik hükümleri bulunmaktadır. 1982 anayasası ile 2000'li yıllara giren Türkiye beklenmedik gelişmelere hazırlıksız yakalanmıştır.⁹⁰

⁸⁹ Şeref Gözübüyük, *T.C 1982 Anayasası*, (Ankara: Turhan Kitabevi ,1996), s.14-19.

⁹⁰ Rıfat Serdaroğlu, *Türkiye'de Sistem Sorunu*, (Ankara: Kanomat Ofset Matbaacılık. 2001), s. 332.

3.2 Avrupa Birliği Yolunda Demokratikleşme.

Askeri darbelerle sekteye uğrayan Türk demokrasisinde Avrupa Birliği yolunda demokratikleşme adında önemli değişiklikler yapılması gerektiği ortadadır. Özellikle 1999 Helsinki’de adaylık statüsünün verilmesiyle yeni bir dönem açılmıştır. 2002’de Kopenhag’ta Türkiye’nin Kopenhag kriterlerini yerine getirmesi halinde müzakerelere derhal başlanacağına söylenmesi önemli bir tetikleyici unsur olmuş ve iki sene içinde başta Avrupalı parlamenter ve politikacıların beklemediği hızda, hatta Türkiye’deki kamuoyunun bile beklemediği hızda demokratikleşme adına yol alınmıştır ve Ekim 2004 itibariyle Kriterlerin yerine getirildiği Komisyonca belirtilmiştir. Son olarak Türkiye 17 Aralık’ta müzakereler için tarih almayı başarmıştır. 3 Ekim 2005 ‘te başlayacak müzakereler Türkiye’nin Avrupa Birliği yolunda demokratikleşmeyi büyük ölçüde gerçekleştirmiş ve Kopenhag kriterlerini yerine getirmiş olmasının getirdiği bir sonucudur.

Kopenhag kriterlerinin birinci kısmı demokrasiye vurgu yapmaktadır. Kritere göre üyelik için, aday ülkenin demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü ,insan haklarını ve azınlık haklarına saygı ve korumayı garanti eden kurumların istikrarını sağlamış olmasını gereklidir. Bu bağlamda, öncelikli 1993 sonrası birliğe giren ülkeler için uygulanan bu kriter Türkiye içinde geçerli sayılmıştır.

Türkiye demokratikleşme alanında en büyük adımlarını Avrupa Birliği yolunda atmıştır. Her ne kadar tek parti iktidarının (AKP) ilerlemeler üzerindeki etkisi kimi

kesimlerce ön plana çıkarılmaya çalışılsa da bütün çıkarılan kanun ve düzenlemelerin temelinde Avrupa Birliği'nin etkisi daha önemli rol oynamıştır. Aslına bakılırsa bu karşılıklı bir etkileşim olarak görülebilir. Sonuçta Ecevit dönemi koalisyon hükümeti 1999'da adaylık statüsünü elde etmeyi başaran hükümet olarak görülse de esas ilerlemelerin ve Avrupa Birliği ile bağlantılı çıkarılan kanunların AKP'nin tek parti iktidarı döneminde olduğu (veya en azından bu döneme denk düştüğü) bir gerçektir.

Bütün bunlar çerçevesinde bu bölümde öncelikli olarak demokratikleşme ile bağlantılı şekilde, Türkiye ile ilgili ilerleme raporları, Katılım Ortaklığı Belgesi 2001, Ulusal Program 2001, Gözden Geçirilmiş Katılım Ortaklığı Belgesi 2003 ve Ulusal Program 2003, Anayasal düzenlemeler ve demokratikleşme yolunda yapılan kanun değişikliklerine değinilecektir.

Ancak şu unutulmamalıdır ki bu kadar belge Türkiye'nin demokratikleşme hikayesini ve Avrupa Birliği'nin bu kadar etkisini ne kadar anlatsa da, önemli olan uygulamaya geçilmesi, demokratik ülke imajının yerleştirilmesi ve önyargıların silinmesidir. Ekonomist dergisinin 19 Mart-26 Mart 2005 tarihli sayısında Türkiye ile ilgili özel bir rapor bulunmaktadır.⁹¹ Bu raporda her Avrupa Birliği ülkesinin aynı gözle bakmadığı ve Türkiye ile ilgili üye devletler nezdinde ortak bir kanaat sergilenmediği vurgulanmıştır. Derginin de belirttiği üzere Avrupalıların Türklerle ilgili algılamaları tanıdıkları Türkler çerçevesinde şekillenmektedir. Dolayısıyla yapılacaklar, çıkarılan kanun ve düzenlemelerle bitmemektedir.

⁹¹ The Economist, " Will Turkey Shine in Europe?", sayfa 1- 18 , 19 Mart 2005

3.2.1 2001 Katılım Ortaklığı Belgesi

Türkiye için ilk Katılım Ortaklığı Belgesi 8 Mart 2001’de onaylanmıştır. Mart 2001’deki Katılım Ortaklığı Belgesinde Türkiye için temel öncelikler sıralanmıştır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesiyle bağlantılı olarak ifade özgürlüğünün sağlanması, dernek kurma ve barışçı toplantı özgürlüğü, işkence ile savaşılmamasına değinilmiştir. Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar sözleşmesi ve ihtiyari protokolü ile Uluslararası ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesinin onaylanması ve İnsan Hakları sözleşmesinin onaylanması öncelik olarak gösterilmiştir. Kısa dönemli öncelikler arasında kanun uygulayıcı kamu çalışanlarının insan hakları alanında eğitilmesi sıralanmıştır.

Benzer şekilde ölüm cezasına değinilmiş ve ölüm cezasının uygulanmamasına devam edilmesi istenmiştir. Türkiye’de ölüm cezası uygulanmamakla birlikte hassas bir konu olarak varlığını sürdürmüştür. Bu kadar hassas bir konu olmasında özellikle yıllarca terörle mücadele sonucu toplumda oluşan hassasiyet ve Öcalan’ın yakalanması sonucu toplumdaki beklentiler önemli rol oynamıştır. Diğer taraftan Avrupa Birliği, ölüm cezasının kaldırılmasını demokratik bir ülkenin unsurlarından olarak görmüştür.

Yine Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine uygun olarak tutuklu ve hükümlülerin bir avukatla yalnız olarak görüşürölme haklarının garanti edilmesi, gözaltı sürecinin başlangıcı itibari ile ailelerine haber verilmesinin güvence altına alınması istenmiştir.

Orta vadeli öncelikler arasında görüşlerini şiddet içermeyecek şekilde ifade etmekten dolayı suçlu bulunanların durumlarının düzeltilmesi de öncelik olarak ortaya çıkarılmıştır.

Güney Doğudaki olağanüstü hal durumu da Avrupa Birliği'nin Türkiye'nin demokratik bir yaşama geçişi önündeki bir engel olarak görülmüş ve orta vadeli öncelikler arasında sıralanmıştır.

Hapishanelerdeki koşulların Avrupa Birliği üye ülkelerdeki standartlara taşınması istenmiştir. Avrupa Birliği Katılım Ortaklığı Belgesinde Milli Güvenlik Kurulunun işleyişine de değinilmiştir. Kısacası bu kuruldaki sivil kontrole önem vermiş ve bu kurulun gerçekten sadece danışmanlık yaptığından emin olunmasını istemiştir.⁹²

Kültürel çeşitlilik ve diğer anadillerde televizyon - radyo yayını yapılması da değinilen başka bir konu olmuştur. Devlet Güvenlik Mahkemelerine ve demokratik bir devletin temel yapı taşlarından olan yargının bağımsızlığının güçlendirilmesine ayrıca değinilmiştir.

Avrupa Birliği'nin Katılım Ortaklığı Belgesi 2001'de sıraladığı orta vadeli ve kısa vadeli öncelikler bir anlamda Avrupa Birliği'nin Türkiye için öngördüğü şartlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunların yerine getirilmesi Türkiye'de

⁹² Sonuçta 2000'li yıllara kadarki gelen süreçte Milli Güvenlik Kurulu'nun yani askerlerin Türk dış politikasında karar verme sürecindeki etkinlikleri hiçbir şekilde azımsanamaz. MGK 1961 Anayasası ile kurulmuştur. Yetkileri 1970 darbesinden sonra ve 1982'de yeni Anayasa ile güçlendirilmiştir. 1982 Anayasası ile yetkileri arttırılan istişari bir kurum olmaktan öteye askerlerin siyasi alana müdahalesine neden olmuştur. Bu zamanki süreç gözönüne alındığında özellikle dış politikada önemli rol oynadığı bir gerçektir.

demokratikleşme açısından önem taşımakla beraber, tek başına bu şartların yerine getirilmesi Avrupa Birliği'nin bir parçası olmak için yeterli değildir.

3.2.2 Ulusal Program 2001

İmzalanan Katılım Ortaklığı belgesi ile bağlantılı olarak Türkiye Cumhuriyeti 2001'de bir Ulusal Program çıkarmıştır ve 6 ana başlık belirlemiştir. 26 Mart 2001 tarihinde Dış İşleri Bakanı İsmail Cem tarafından Komisyon'un Genişlemeden sorumlu üyesi Veerheugen'e sunulmuştur. Bu belgede demokratikleşme adına belirli taahhütler ve hedefler bulunmaktadır.

Örneğin; Dernek kurma ve barışçı toplantı ile ilgili olarak işçi sendikaları ile ilgili olarak haklarının gözden geçireceğini belirtmiştir. Sivil toplum örgütleri ile ekonomik ve sosyal demokrasinin uzantısı niteliğindeki kurumsal yapılanmasının anayasal güvenceye alınması kısa vadeli hedefler arasında sıralanmıştır. Bu başlık altındaki uzun vadeli hedef olarak dernek kurma özgürlüğü ile toplantı ve gösteri yürüyüşü ile ilgili mevzuatın gözden geçirilmesi yer almaktadır.

Yine program, ölüm cezasına da değinmektedir. Bu bağlamda Türk Ceza Kanunu'ndan idam cezasının kaldırılmasının orta vadede ele alınacağı belirtilmiştir.

Yine Programda işkence ile ilgili olarak gerekli tedbirlerin alınacağını ve ceza kanunda gerekli değişikliklerin yapılacağı öngörülmüştür. Kısa vadede Polis Vazife Salahiyet Kanununda değişiklik öngörülmesi bu bağlamda önemli bir adımdır.

Yine aynı şekilde Devlet Güvenlik Mahkemelerine ve Yargının Bağımsızlığının güçlendirilmesi ile ilgili gerekli tedbirlerin alınacağına değinilmiştir. Kısa vadede DGM Kanununun gözden geçirileceğinden bahsedilmiştir.

Ulusal Program aynı zamanda Milli Güvenlik Kurulu ile kanunlarının orta vadede gözden geçireleceğini öngörmüş Milli Güvenlik Kurulunun işlevine değinen Ulusal Program Milli Güvenlik Kurulu'nun bir danışma organı olduğu ve orta vadede kurulun yapısının ve işlevinin gözden geçirileceği söylenmiştir.

Hükümet düşünce özgürlüğü alanında insan hakları ve özgürlükleri ile ilgili Anayasanın ve Türk Ceza Kanununun maddelerini gözden geçireceğini belirtmiştir. Düşünce ve ifade özgürlüğü ile bağlantılı olarak kısa vadede:

- Türk Ceza Kanununun 312. maddesinin
- Terörle Mücadele Kanununun 7. ve 8. maddelerinin
- RTÜK ve Basın Kanununun gözden geçirilmesi öngörülmüştür.

Bilindiği üzere olağanüstü halin kaldırılması Katılım Ortaklığı Belgesinde ifadesini bulmuştur. Ulusal Program bu konuda herhangi bir tarih vermezken gelişmeler ve güvenlik değerlendirmesi ışığında olağanüstü halin tamamen kaldırılmasının planlandığını belirtmiştir.

Değinilmeyen bir başka konu da ana dillerde televizyon ve radyo yayını olmuştur. 2001'deki Katılım Ortaklığı Belgesinde bu alandaki yasal kısıtlamaların kaldırılması istenirken, Türk Hükümeti bu konuya 2001 yılındaki Ulusal Programda değinmemiştir.

3.2.3 Anayasal Değişiklik – 3 Ekim 2001, Demokratikleşme ve Hak ve Özgürlüklerin Yeniden Düzenlenmesi

2001'deki Ulusal Programa bağlı olarak Türkiye Cumhuriyeti belirli anayasal değişikliklere gitmiştir. Uyum paketleri ve anayasal değişikliklerle çok önemli değişiklikler yapılmış ve önemli adımlar atılmıştır. Bu bağlamda 4709 sayılı 3 Ekim 2001 tarihli "Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun" önem taşımaktadır

Bu kanun ile Anayasasının Başlangıç metninin beşinci fıkrasının başında geçen "Hiçbir düşünce ve mülahazanın" ibaresi "Hiçbir faaliyetin" şeklinde değiştirilmiştir. Bu fıkra devletin Türk milli menfaatlerine ve Türk varlığının devleti ve milleti ile bölünmezliği esasına karşıt olması halinde korunmayacağını belirtmektedir. Bu değişiklik insan hak ve özgürlükleri ve demokratikleşme adına önemli bir adımdır çünkü düşünce ve ifade özgürlüğünün önündeki engeli kaldırmıştır.

Yine Anayasanın 13 üncü maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve Lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz.”

Bu madde ile temel özgürlük ve hakların kapsamı genişletilmiş ve Avrupa Birliği yolunda demokratikleşme adına önemli bir adım atılmıştır.

Benzer şekilde Anayasanın 14. maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbiri, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan Demokratik ve Lâik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz.

Anayasa hükümlerinden hiçbiri, devlete veya kişilere, Anayasayla tanınan temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya Anayasada belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamaz.

Bu hükümlere aykırı faaliyette bulunanlar hakkında uygulanacak müeyyideler, kanunla düzenlenir.”

Bu maddede din, dil, ırk ayrımı yaratarak ayrı bir devlet düzeni kurulması ile ilgili bölüm çıkarılmıştır. Bu değişiklik Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin,“Hakların

Kötüye Kullanılmasının Engellenmesi” başlıklı 17. maddesi ve Ulusal Programın Politik Kriterler bölüm 2.1’i çerçevesinde ele alınmıştır.

Yine bu anayasal değişiklik, yakalanan veya tutuklanan kişinin, tutulma yerine en yakın mahkemeye gönderilmesi için gerekli süre hariç en geç kırk sekiz saat ve toplu olarak işlenen suçlarda en çok dört gün içinde hâkim önüne çıkarılmasını gerektirmektedir ki bu da daha demokratik bir toplumda hak ve özgürlüklerin korunması açısından önemlidir.

Bütün bunların yanında anayasanın 21 inci maddesi yapılan değişiklik ile herkesin konut güvencesine sahip olması sağlanmıştır. Değişen madde şu şekildedir.

“Kimsenin konutuna dokunulamaz. Millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlâkın korunması veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması sebeplerinden biri veya birkaçına bağlı olarak usulüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça; yine bu sebeplere bağlı olarak gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınmış merciin yazılı emri bulunmadıkça; kimsenin konutuna girilemez, arama yapılamaz ve buradaki eşyaya el konulamaz. Yetkili merciin kararı yirmidört saat içinde görevli hâkimin onayına sunulur. Hâkim, kararını el koymadan itibaren kırksekiz saat içinde açıklar; aksi halde, el koyma kendiliğinden kalkar.”

Bu madde de hakların korunması ve daha demokratik bir toplum adına atılan önemli bir adımdır.

Diğer getirilen bir değişiklik ile “hâkim kararı olmadıkça ve kanunla yetkili kılınmış merciin yazılı emri bulunmadıkça; haberleşme engellenemez ve gizliliğine dokunulamaz.” kuralı getirilmiş ve haberleşme hürriyetinin korunması açısından önemlidir.

Yine değişiklik ile birlikte Anayasanın 28 inci maddesinin ikinci fıkrası metinden çıkarılmıştır. Bu çıkarılan fıkra kanunla yasaklanan herhangi bir dilde yayın yapılamayacağına dair fıkradır. Böylece değişik dil ve lehçelerin günlük yaşamda kullanımının önündeki engel kaldırılmıştır.

Yine Anayasanın 34 . maddesinde yapılan değişiklik ile,

“Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ancak, millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlâkın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla ve kanunla sınırlanabilir” ibaresi eklenmiştir. Bu maddede yapılan değişiklik ile toplantı ve gösteri yürüyüşü alanında haklar genişletilmiş ve demokratikleşme alanında önemli adımlar atılmıştır.

Anayasa’da yine yapılan değişiklikle “adil yargılanma” ibaresi eklenmiştir. Bu da temel hak ve hürriyetler açısından önem taşımaktadır.

En büyük değişiklerden biri ise 38. madde de yapılan değişiktir. Bu değişikle ölüm cezası alanında büyük adım atılmış ve şu ifade anayasada yerini bulmuştur.

“Savaş, çok yakın savaş tehdidi ve terör suçları halleri dışında ölüm cezası verilemez.”

Anayasanın 40. maddesine şu ek yapılmıştır:

“Devlet, işlemlerinde, ilgili kişilerin hangi kanun yolları ve mercilere başvuracağını ve sürelerini belirtmek zorundadır.”

Bu eklenen madde ile demokratik bir toplumun vazgeçilmez unsurlarından olan yargı sistemine vatandaşların ulaşması adına çok önemli bir yol katedilmiştir.

Yine aynı anayasal değişiklik ile evlilikte eşler arasında eşitlik vurgulanmıştır. Bu Avrupa İnsan Hakları sözleşmesinin bir gerekliliğidir ve demokratik bir topluma ulaşılmasında Türkiye'nin attığı önemli adımlardandır.

Anayasanın 67 nci maddesinin beşinci fıkrasında yapılan değişiklikle taksirli suçlardan hüküm giyenlere oy kullanma imkanı sağlanmış ve demokratik haklarının kullanılması ve güvenliğinin sağlanması alanında kararlılık sergilenmiştir.

Yine Anayasanın 69. maddesinde yapılan değişiklik ile bir siyasal partinin kapatılması için belirli kriterler getirilmiştir ve Anayasa Mahkemesine kapatma dışında yaptırımlar uygulama imkanı tanınmış olacaktır.

Yine Anayasanın 149. maddesinde yapılan değişiklik ile Anayasa Mahkemesinin parti kapatmasında 2/3 çoğunluk yerine 3/5 çoğunluk sağlaması öngörülmüştür. Bu

maddelerde yapılan değişiklik ile bir anlamda her istendiğinde siyasal partilerin kapatılmasının önüne geçilmeye çalışılmış ve demokrasinin ve ifade özgürlüğünün kesintiye uğramasının önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Yine bu kanuni değişiklik ile Anayasa'nın Milli Güvenlik Kurulu ile ilgili 118 maddesi gözden geçirilmiş ve Milli Güvenlik Kurulu tavsiye edici rolü ön plana çıkarılmıştır. Buna göre

“Millî Güvenlik Kurulu; Devletin millî güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili alınan tavsiye kararları ve gerekli koordinasyonun sağlanması konusundaki görüşlerini Bakanlar Kuruluna bildirir.”

Bütün bu anayasal değişiklikler ile demokratikleşme adına Avrupa Birliği'nin çizdiği yolda önemli adımlar atılmıştır. Kaboğlu'na göre halkın demokratikleşme ve özgürleşme beklentisi ve hükümet çevrelerinin AB beklentisi 2001'de yapılan bu anayasal değişiklikler üzerinde etkili olmuştur. Yine Kaboğlu'nun da belirttiği üzere 2001 anayasal değişikliklerin gerekçesinde ulusal etkileri uluslararası etkilerle (Avrupa Birliği'nin etkisiyle) uzlaştırma çabası hissedilmektedir.⁹³

Bu anayasal değişiklikler 7 adet uyum paketi ile desteklenmiştir. Uyum paketleri çerçevesinde 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu'nda, 5680 sayılı Basın Kanunu'nda, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nda, 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nda, 2908 sayılı Dernekler Kanunu'nda, 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri

⁹³ www.anayasa.gov.tr/anyarg19/kaboglu.pdf; Erişim: 18 Mayıs 2005

Kanunu'nda,. 2803 sayılı Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu'nda, ve 2845 sayılı Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'da değişiklik yapılmıştır.⁹⁴

Bu uyum paketleri çerçevesinde Dernekler Kanununda önemli değişiklikler yapılmıştır. 18 yaşında ve fiil ehliyetine sahip herkese dernek kurma hakkı tanınmıştır .Affa uğramış olsalar bile, bazı suçlardan daha önce hüküm giyenlerin ise dernek kurması yasaklanmıştır. 312. maddeden hüküm giyenler de 5 yıl süreyle bu haktan mahrum edilmiştir. Dernek, sendika ve meslek kuruluşları amaçları dışında da toplantı ve gösteri yürüyüşü yapabileceklerdir. Bu toplantıları düzenleme yaşı da 21'den 18'e indirilmiştir.

26 Mart 2002 tarih ve 4748 sayılı kanun ile Basın kanununun da önemli değişiklikler yapılmıştır. Yasaklanmış dil kavramının kaldırılması bir yana, suç işleyen basın kuruluşlarının kapatılma süresinde de azaltmaya gidilmiş ve 30 Günden 15 güne düşürülmüştür.

İşkence ve kötü muamele sebebiyle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin hükmettiği tazminat, bu suçları işleyen görevlilere ödetilmesi çok önemli adımlardan sayılmalıdır.

⁹⁴ www.belgenet.com, Erişim: 11 Nisan 2005

Siyasi partiler kanunu da köklü değişiklere sahne olmuştur. Parti kapatmalarda "odak olma" tanımında partiler lehinde düzenleme yapılmış ve partiler, kapatma yerine Hazine yardımından men cezası verilebilecek hale gelmiştir.

Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'da yapılan değişikler ile Sanık ile avukatının görüşmelerini sınırlandıran madde kaldırılmıştır. Uyum paketleri çerçevesinde Türk Ceza Kanununun 312. maddesinde de değişiklik yapılmıştır .

Ceza Muhakemeleri Usulü ve Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununda yapılan değişiklikler ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları temelinde tekrar yargılanma – muhakemenin iadesi hakkı tanınmıştır.

Uyum süreci içerisinde demokratikleşmenin temel göstergesi olarak 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanununun 4 üncü maddesinin birinci fıkrasına değişiklik yapılmıştır. Bununla; Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde de yayın yapmalarına imkan sağlanmıştır Ancak bu yayınlar, Cumhuriyetin Anayasada belirtilen temel niteliklerine, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne aykırı olamaz. Bu yayınların yapılmasına ve denetimine ilişkin usul ve esasların, Üst Kurulca çıkarılacak yönetmelikle düzenlenmesi öngörülmüştür.

Uyum ve demokratikleşme sürecinin bir parçası olarak 2923 sayılı Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi Kanununun adı “Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi ile Türk

Vatandaşlarının Farklı Dil ve Lehçelerinin Öğrenilmesi Hakkında Kanun” şeklinde değiştirilmiştir. Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerin öğrenilmesi için 8.6.1965 tarihli ve 625 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu hükümlerine tâbi olmak üzere özel kurslar açılmasına imkan sağlanmıştır.⁹⁵ Ancak burada şu da belirtilmelidir ki Avrupa Birliği’nin sık sık şikayet ettiği “uygulama eksikliği” alanında sorun yaşanan konulardan biri bu olmuştur ve kürçe kurslara büyük küçüklü sebepler bulunarak açılması zorlaştırılmıştır.

3.2.4. Gözden Geçirilmiş Katılım Ortaklığı Belgesi 2003

19 Mayıs 2003’te Avrupa Birliği yeni bir Katılım Ortaklığı Belgesi yayımlanmıştır. Bu belgede Avrupa İnsan Hakları mahkemesinin kararlarına saygı gösterilmesi ve İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin korunması ile ilgili Avrupa Sözleşmesine uyulması öncelik olarak sıralanmıştır. Yine kötü muamale ve işkence ile ilgili gerekli tedbirlerin alınması istenmiştir.

Diğer taraftan yine öncelikler arasında herkesin dil, din ırk ve politik düşünce ayrımı gözetilmeden insan hakları ve temel özgürlüklerden yararlanmasının “uygulamada” ve “kanuni olarak” sağlanması önemli olarak görülmüştür.

⁹⁵ www.belgenet.com, Erişim: 25 Şubat 2005

Bütün bunlara ek olarak ifade özgürlüğü ve bu çerçevede basın özgürlüğüne değinilmiş ve bu kanudaki kanuni kısıtlamaların kaldırılması istenmiştir. Aynı şekilde toplantı ve dernek kurma özgürlüğü ile ilgili reformlardan bahsedilmiş ve bu reformların takip edilmesi ve uygulanması istenmiştir.

Milli Güvenlik Kurulu'nun işleyişine de değinilmiş ve bu bağlamda kurul içinde sivil kontrolünün sağlanmasının ve Kurul işleyişinin diğer Avrupa Birliği Devletleri ile aynı seviyeye getirilmesinin önemine değinilmiştir.

Hapishane şartlarının Avrupa Birliği standartlarına ulaştırılması istenirken yargının bağımsızlığı ve güçlendirilmesi demokratikleşme adına istenen önemli alanlar olmuştur.

3.2.5 Gözden Geçirilmiş Ulusal Program 2003

24 Temmuz 2003'te gözden geçirilmiş bir ulusal program yayımlanmıştır. Bu ulusal programda Türk Hükümeti öncelikli olarak siyasi kriterler bölümünde gerçekleştirilenleri sıralamıştır. Bunların arasında demokratikleşme ile bağlantılı olanları şöyle sıralanabilir.

1. Bu bağlamda, ölüm cezası kaldırılmıştır. Belki de en dikkat çeken gelişmelerden biri de bu olmuştur. Daha demokratik bir ülke ve Avrupa Birliği'nin parçası olma

sırasında savaş ve terör hallere hariç tutulduğu göz önüne alındığında bir anlamda orta yol bulunmaya çalışılmıştır.

2. Ulusal Program, İşkence ve Kötü Muamelenin önlenmesine yönelik kapsamlı yasal ve idari düzenlemeler yapıldığını ifade etmektedir. Buna ek olarak, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kararları ışığında yeniden yargılama imkanı getirildiği de ifade edilmiştir. Yeniden yargılanma hakkı Leyla Zana ve DEP’li milletvekillerine yeniden yargılanma yolu açılması bakımından dikkat çekicidir.

3. Yine programda, Gözaltı ve cezaevi koşullarına ilişkin düzenlemeler Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) normlarına ve Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi tavsiyelerine uygun hale getirdiği belirtilmiştir.

4. Olağanüstü Hal uygulaması ülke genelinde kaldırılmıştır ve bu ulusal programda ifadesini bulmuştur. Avrupa Birliği’nin önem verdiği konulardan biri de bu olmuştur. Sonuçta olağanüstü hal uygulaması ve özgürlüklerin kısıtlanması demokrasi ile bağdaşmamaktadır.

5. Rapor Düşünce, İfade ve Basın özgürlüklerinin genişletildiğini ve Dernekler ve vakıflar ile toplantı ve gösteri haklarına ilişkin düzenlemeler iyileştirildiğini de belirtmiştir.

6. Kadın-erkek eşitliğinin ihyasına, kültürel zenginliğin ve hakların güvence altına alınmasına, farklı dil ve lehçelerde öğrenim ve yayın hakkının kullanılmasına

yönelik, gayrı-müslim cemaatlere ve yabancılara ilişkin mevzuatı iyileştiren düzenlemeler yapıldığı ifadesine de programda rastlamaktayız.

7. İnsan hakları alanında Devlet ile sivil toplum arasında güçlü diyalog platformu olan İnsan Hakları Danışma Kurulu faaliyete geçtiği belirtilmiştir.

8. Milli Güvenlik Kurulunun danışma organı rolü yeniden tanımlandığı da programda yer almaktadır.

Bütün yukarıda belirtilenler sırasıyla ulusal programda ifadesini bulmuştur. Buna ek olarak Ulusal Programda Hükümet Düşünce ve İfade Özgürlüğü, Dernek Kurma Özgürlüğü, Barışçı Toplantı Hakkı ve Sivil Toplum, İşkence ve Kötü Muamelenin Önlenmesi, Kamu Görevlilerinin İnsan Hakları Konusunda Eğitimleri Yargının İşlevselliği ve Verimliliği Cezaevleri, Tutukevleri ve Nezarethane Koşulları gibi konularda yapacaklarını da bir bir sıralamıştır.

3.2.6 Mayıs 2004 Anayasal Değişiklikleri ve Demokratikleşme

7 Mayıs 2004'te yapılan değişikliklerde Avrupa Birliği alanında demokratikleşme çabalarının önemli göstergelerindedir. Yapılan bu anayasa değişiklikleri ile 1982 anayasası dokuzuncu kez değişiklik geçirmiştir. Bu değişiklikler arasında en dikkat çekenlerden biri Genel Kurmay Başkanlığının YÖK'e temsilci vermesine son

verilmesi olmuştur. Avrupa Birliği YÖK 'de bir askeri temsilci bulunması anti – demokratik görmüştür ve bu değişiklikle bu uygulamaya son vermiştir.

Devlet Güvenlik Mahkemelerinin kaldırılması da diğer bir önemli bir gelişmedir ve demokratikleşme perspektifi çerçevesinde ele alınmalıdır.

Sayıştay ile ilgili kanuni düzenlemeye de değinilmelidir. 160. maddede de yapılan değişiklik ile "Silahlı kuvvetler elinde bulunan devlet mallarının TBMM adına denetlenmesi usulleri, milli savunma hizmetlerinin gerektirdiği gizlilik esasına uygun olarak kanunla düzenlenir" hükmü çıkarılmıştır. Sayıştay'a Silahlı Kuvvetler elindeki devlet mallarını TBMM adına denetleme görevini elde etmiştir.

Yine Anayasa'da ölüm cezasına atıf yapan bütün maddelerde değişiklik yapılması ve ölüm cezası ifadesinin kaldırılması bu kanuni değişiklik ile gerçekleştirilmiştir.

3.2.7 İlerleme Raporları

1998'de, Avrupa Birliği'nin Cardiff Zirvesinde Komisyon'un Türkiye hakkında rapor yazması öngörülmüştür. Bu bağlamda Türkiye ile ilgili yazılan ilk rapor Aralık 1998 tarihinde Viyana Zirvesinde sunulmuştur ve bunu takiben toplam altı adet daha rapor yazılmıştır. Bu bölümde Türkiye için yazılan ilerleme raporları konu bazında incelenecektir.

2000 yılındaki raporda da Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini karşılamadığı belirtilmiş ve buna ek olarak Türkiye'de demokratik bir sistemin temel özelliklerinin var olduğu ancak kurumsal reformların uygulanmasında yeteri kadar hızlı davranılmadığı ifade edilmiştir. Aslında 2000 yılı sonrasında, 1999 Helsinki'nin bir sonucu olarak esen rüzgarın etkisi ile girişilen reformların uygulaması her zaman sorunlu olmuştur. Türkiye her zaman reformları yapmak , kanunları geçirmek, tabu veya kırmızı çizgi olarak bilinenleri yıkmak açısından başarılı olmuş ancak uygulamada yavaş olması açısından da devamlı eleştirilmiştir.

2001'deki ilerleme raporu 13 Kasım 2001 tarihinde açıklanmıştır. Aslında bu rapor için Türkiye'nin tarama sürecine yeşil ışık yakılması şeklinde bir beklentisi vardır ama bu gerçekleşmemiştir. Yine de bazı önemli hususlara dikkat çekilmiştir

2002 yılındaki İlerleme Raporu Türkiye ile ilgili yayımlanan ilerleme raporlarının beşincisi olup 9 ekim 2002 tarihinde yayımlanmıştır. Bu raporda bahsedilen konular arasında hukuk infaz kurumları için modern sorgulama teknikleri geliştirilmesi, çoğulculuk ve kültürel çeşitlilik, Demokrasi ve İnsan Hakları için Avrupa Girişimi kapsamında yararlanılabilecek projeler gibi bazı konular bulunmaktadır.⁹⁶

Bu rapor 2000 ve 2001 yıllarındaki rapor ile benzer özellikler taşımaktadır ancak farklı olarak Türkiye'nin 1998 yılından bu yana gösterdiği gelişmelerin bir değerlendirmesini de kapsamaktadır. Bu rapor kapsamında Türkiye'nin halen Kopenhag kriterlerini tam olarak yerine getirmediği belirtilmiştir. Yine Karluk'un da

⁹⁶ Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı , *Avrupa Birliği ve Türkiye*, (Ankara: 2002), s. 38.

ifade ettiği üzere Siyasi kriterler çerçevesinde bazı önemli sorunların ele alınmadığı belirtilmiştir. Bunlar arasında kötü muamele ve işkence ile mücadele ordu üzerinde sivil denetim, şiddete dayanmayan görüş belirttikleri için hapsedilmiş kişilerin durumu Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarına uyulması yer almaktadır.⁹⁷

2004 ilerleme raporu belki de tarihi açıdan önemi olan 17 Aralık Zirvesine zemin hazırlayan önemli bir rapordur. 6 Ekim 2004'de Komisyonun İlerleme Raporunda Türkiye'nin Kopenhag Kriterlerini yerine getirdiği belirtilmiş ve böylece müzakere için tarih alınmasında önemli bir etkili olmuştur çünkü bu Komisyon raporundan sonra yapılan 17 Aralık'taki zirvede Türkiye'ye müzakereler için tarih verilmiştir.

3.2.7.1 İnsan Hakları ve Demokratikleşme

1998'de yazılan raporda Kopenhag Kriterlerinin yerine getirilmesi ve demokratikleşme açısından dikkat çekilen bazı konular vardır. Bunların başında azınlıklara yönelik uygulamalar ve insan hakları ihlalleri gelmektedir

2000'deki ilerleme raporunda Türk toplumunda siyasi reformlar ile ilgili tartışmanın başlaması olumlu karşılanmıştır. Önemli gelişmeler arasında İnsan Haklarının korunmasına ilişkin uluslararası anlaşmaların imzalanması ve İnsan hakları Koordinatör Üst Kurulu'nun çalışmalarının hükümetçe onaylanması yatmaktadır.

⁹⁷ Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, s. 785-786.

Raporda ölüm cezasının uygulanmadığına dikkat çekilmekle beraber insan hakları ihlalleri tekrar vurgu yapılmıştır. Devlet Güvenlik Mahkemelerine de değinen rapor bu alanda bir gelişme olmadığının altını çizmiştir. Cezaevi reformları ile ilgili çaba gösterilmesine karşın, cezaevi şartlarında iyileşme görülmediği de aynı zamanda belirtilmiştir

2001'deki ilerleme raporunda öncelikli olarak Ekim 2001'de gerçekleştirilen Anayasa değişikliklerine atıfta bulunulmuş. Bunların insan hakları ve temel özgürlükleri geliştiren adımlar olduğu ifade edilmiştir. Bu anayasal değişikliklerin idam cezalarını sınırlaması da olumlu karşılanmıştır

Ancak idam cezasının terör suçları savaş zamanı ve yakın savaş tehdidi durumlarıyla sınırlanmasını Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6 No'lu protokolü ile uyum sağlamadığını belirtmiştir.

Bütün bunlara ek olarak 2003 ilerleme raporunda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesince alınan pek çok kararın uygulanmadığına değinilmiştir. Burada Louzidou davası gibi davaların Türkiye açısından doğurduğu sonuçlar göz önüne alınmalıdır⁹⁸. Raporda Louzidou davasına referans yapılmıştır.

⁹⁸ Louzidou davası Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin, Türkiye'yi, Titina Louzidou adlı Kıbrıslı Rum kadına, kuzeydeki evine 1974'den beri dönemediği gerekçesiyle yaklaşık 1 milyon Dolar tazminat ödemeye mahkum ettiği davadır. Türk hükümeti söz konusu kişiye tazminatını ödemek zorunda kalmıştır.

Halen işkence vakalarının bulunduğu da değinilen bir başka konudur. Tekrar yargılanma hakkının pratikte işlemediğine değinilmiştir. Raporunda aynı zamanda dinsel özgürlüğü ciddi kısıtlamalara maruz kaldığından bahsedilmektedir.

3.2.7.2 Yargının Bağımsızlığı

1998'deki ilerleme raporunda normal ceza muhakemesi sisteminde işlemlerin yavaşlığı konusunda endişeler olduğu adli sistemin aşırı iş yükü içinde olduğu belirtilmektedir. Hakim ve savcılarının çalışmalarına Adalet Bakanı tarafından siyasi yönden müdahale edilmesi endişe konusu olmuştur.

1999'daki Komisyon raporunda DGM'lerden askeri hakimi çıkararak yasal ve anayasal değişikliklerin TBMM tarafından kabulüne değinilmiş ve Öcalan davasına direkt referans yapılmıştır.

2000'deki ilerleme raporunda yargıç ve savcılarının sayısının artırıldığı fakat yargı sisteminin etkinliğini arttırmaya yönelik başka bir tedbir alınmadığı belirtilmektedir. Yargı sistemi hala büyük bir dava yüküyle uğraşmaktadır. Yine aynı raporda devlet memurlarının ve diğer kamu görevlerinin yargılanmasıyla ilgili yasanın çıkması olumlu karşılanmıştır. DGM'ler ile ilgili yeni atılımlar yapılması beklenmektedir.

2001'deki Komisyon raporunda DGM'lerle ilgili anayasal ve yasal değişikliklerin yürürlüğe girmesi ve bu kapsamda DGM'lerin bütün üyelerinin sivil yargı tarafından

atanması olumlu karşılanmıştır. Ancak avukatlara erişim ve mahkemelerin sivillere yönelik etkisi gibi sorunların devam ettiği belirtilmektedir.

2002'deki ilerleme raporunda yargımın her zaman bağımsız ve tutarlı hareket etmediği yine bildirilmiştir. AIHM kararlarına aykırı olarak medeni ve siyasi hakları sınırlandırılanlara bu hakların iadesini ve bunların adli sicil kayıtlarının silinmesini sağlayacak yasal tedbirlerin alınması gerektiği belirtilmiştir. Askeri mahkemelerin siviller üzerindeki yargılama yetkisine de değinen rapor bu alanı kaygı verici olarak bulmaktadır.

2003'teki ilerleme raporunda ise siviller üzerindeki askeri yargı yetkisini sona erdirmek ve Askeri Ceza Usulü yasasının hükümlerini ifade özgürlüğü konusunda daha önceki paketlerle kabul edilen reformlara uygun hale getirmek amacıyla askeri mahkemelerin kuruluş ve muhakeme usulleri kanununun değişikliğe uğradığı belirtilmiş ve bundan böyle askeri mahkemelerin sivil kişileri yargılamayacağı belirtilmiştir. Mahkemelerin demokratikleşme kapsamındaki reformları uygulamaya başladığı da belirtilmiştir.

2003 'teki raporda yargının bağımsızlığının ve etkinliği sağlanması için daha fazla çabaya ihtiyaç duyulduğundan bahsedilmiştir ve Devlet Güvenlik Mahkemelerinde Savunma Hakkı ve Adil yargı prensibine değinilmiştir

3.2.7.3 Azınlık Hakları

1998'deki ilerleme raporunda Türkiye'nin ulusal azınlıkların korunması için çerçeve sözleşmesini imzalamadığı belirtilmiştir. Yine benzer şekilde Türkiye'nin Avrupa dışından gelen sığınmacılar için iltica hakkı tanımadığı da belirtilmiştir. Ancak BM Sığınmacılar Yüksek Komisyon'un araştırma yapmasına izin vermektedir.

Yine 1998 raporunda Lozan Antlaşması ile resmen tanınan azınlıklara ve bu anlaşmanın dışında kalan azınlıklara yapılan muamele açısından hukuki ve fiili farklılık olduğu ileri sürülmüştür. Güneydoğu sorununa siyasi ve gayri askeri çözüm bulunması istenmiştir.

1999'deki Komisyon raporunda Kürt dilinde TV yayınlarına görünüşte siyasi olmayan programlara hoşgörü gösterilirken resmi olarak hala müsaade edilmediği belirtilmiştir. Kürt sorunu konusunda bir ilerleme kaydedilmediği belirtilmiştir.

2000'deki ilerleme raporunda ulusal olarak herhangi bir tanım kabul etmek bir yana etnik grupların mensuplarını hala bazı temel haklardan yoksun bıraktığını belirtmektedir. Yine aynı raporda etnik kökenleri ne olursa olsun bütün Türklerin sahip olması gereken hakların garanti edilmediği de ifade edilmiştir.

2002'deki ilerleme raporunda kültürel kimlik ve ortak gelenekleri bulunan etnik grupların kendi dil ve kültürel kimliklerini ifade edebilmelerine yönelik gelişmelerin

sınırlı olduğu belirtilmiştir. Yine benzer şekilde romanlara karşı büyük bir önyargı bulunmakta olduğu ve mevcut düzenlemlerin kendilerine yeterli koruma sağlamadığı belirtilmiştir. Diğer taraftan bazı olumlu işaretler olduğuna da değinilmiştir. Süryani azınlıkla ilgili bir fotoğraf sergisi açılması ve Kürtçe şarkı söyleyen gruplara yasak getirilmeksizin Tunceli kültür ve doğa festivalinin gerçekleştirilmesi bunlar arasında sayılabilir. Türkiye'nin ulusal azınlıklardan sorumlu AGİT Yüksek Komiseri Max Von Der Stoel ile bir diyalog başlatması memnuniyet verici olarak kabul edilmiştir.

2003'teki ilerleme raporunda seçim sisteminin azınlıkların parlamentoda temsil edilmesinin zorlaştırdığı belirtilmiştir. Örnek olarak Kasım 2002 seçimlerinde DEHAP'ın %10 barajını geçememesi belirtilmiştir. Yine 2003 ilerleme raporunda azınlıkların resmi makamların bazı ayrımcı uygulamalarına tabi oldukları belirtilmiştir. Örneğin Rum okulları öğretmenlerin işe alınmasında ve öğretim malzemelerinin temininde kısıtlamalarıyla karşılaştığı belirtilmiştir.

2004'teki ilerleme raporunda Kürt dilinin kullanılması üzerindeki yasağın kaldırılması ile ilgili anayasada değişiklik yapıldığı ve radyo ve televizyonlarda değişik dil ve lehçelerde yayın yapılmasına izin verildiği belirtilmiştir. Güneydoğu'da kültürel faaliyetlerde Kürtçenin kullanımı ile ilgili daha fazla tolerans olduğu belirtilmiştir. Bütün bunlara rağmen halihazırda bazı sınırlamaların olduğu iletilmiştir.

3.2.7.4 Çeşitli Hak ve Özgürlükler

1998'de yazılan raporda temel hak ve özgürlüklerden yararlanmaya yönelik kısıtlamalara dikkat çekilmektedir. Bunların arasında ifade özgürlüğü, barışçıl toplantı özgürlüğü, dernek kurma özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü ve hukuki tazmin hakkı yer almaktadır⁹⁹

İfade özgürlüğü dernek kurma ve toplanma özgürlüğü gibi alanlara tekrar değinen 2000'deki ilerleme raporu bu alandaki sınırlamaların devam ettiğine dikkat çekmektedir

2001'deki ilerleme raporunda, Türkçe dışındaki dillerin kullanılmasına olanak sağlayan 26 ve 28. maddelerdeki hükümlerin kaldırılması ile ilgili hususlara da değinilmiştir. Ancak bu konula ile bağlantılı şekilde mevcut kısıtlayıcı mevzuatın da değiştirilmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır.¹⁰⁰

⁹⁹ Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, s. 785-786.

¹⁰⁰ Age.

3.2.7.5 Sivilleşme

1998’de yazılan raporda ordudaki sivil denetimin eksikliğine özellikle dikkat çekilmiştir. Milli Güvenlik Kurulunun oynadığı rol endişe verici bulunmaktadır.¹⁰¹

Güneydoğudaki duruma askeri olmayan sivil bir çözümün bulunmasına da dikkat çekilmektedir. Komisyon bir anlamda olağanüstü hal uygulamasının demokrasi dışı olduğu ortaya koymaktadır.

2003’teki ilerleme raporu da ayrıca değinilmesi gerekmektedir. Bu raporda positif gelişmelerin olduğu fakat uygulamada zayıf olduğu söylenmiştir. Halen YÖK ve RTÜK gibi kurullarda asker temsilcilerin bulunmasına değinilmiştir. Yine sayıştaydan da bahsedilmiş ve Sayıştay’ın savunma harcamalarını denetlemede karşılaştığı kısıtlamalara değinilmiştir. Gözden geçirilen katılım ortaklığı belgesindeki önceliklere atıfta bulunulmuştur. Askeri harcamalar üzerinde meclisin tam kontrolünün sağlanmasına değinilmiştir.

2003 İlerleme raporunda Güneydoğu’da olağanüstü halin kaldırılması ve Milli Güvenlik Kurulu’na sivil bir Genel Sekreter atanacağını söylenmesi büyük oranda olumlu karşılanmıştır. Milli Güvenlik Kurulunun tavsiye niteliğindeki bir organ olduğuna dair Anyasada yağılan değişiklik raporda yerini bulmuştur.

¹⁰¹ Age.

IV. BÖLÜM

BULGARİSTAN, ROMANYA VE TÜRKİYE'DE AB SÜRECİNDE KARŞILAŞTIRILMALI OLARAK DEMOKRATİKLEŞMENİN İNCELENMESİ

Üç ülke de Avrupa Birliği'ne giriş süreci ve demokratikleşme açısından farklılıklar ve benzerlikler göstermişlerdir. Bu bölümde bu benzerlik ve farklılıklara değinilecektir.

Romanya ve Bulgaristan tıpa tıp benzer süreçlerden ve sorunlardan geçmemiş olsalar da bir anlamda geçmişin mirasından pay almaktadırlar. Örneğin her iki ülke de komünist diktatörler Nicolae Ceausescu ve Todor Zhivkov tarafından yönetilmiş ve bu liderler “öldükten / öldürüldükten” sonra demokratikleşme adına ilerlemeler gösterebilmişlerdir. Nelson'ın da belirttiği üzere de her iki ülke de sanki bir hastalıklmış gibi Balkan damgası yemişlerdir.¹⁰² Bu iki ülke demokratikleşme çabalarına başlarındaki diktatörler devrildikten ve Sovyetler Birliği rejimi yıkıldıktan sonra başlamışlardır ki bu da 1990 yılların başlarından itibaren gerçekleşmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti açısından ele alındığında komünist diktatörlerle yönetilmediği tarihsel bir gerçek olmakla birlikte çoğu zaman askeri darbelerle demokrasinin kesintiye uğraması tıpkı Romanya ve Bulgaristan'daki gibi

¹⁰² Daniel N.Nelson, “Armies, Security & Democracy in Europe” *Armed Forces & Society*,28 , 3, (2002) s. 427.

demokrasinin gelişmesini yavaşlatmıştır. Ancak dikkatle incelendiğinde demokratikleşme çabalarının başlangıcının, geçmişin mirasını da göz önüne alındığında Osmanlı'nın Yıkılma ve Gerileme dönemlerine denk geldiği ileri sürülebilir.

İki eski komünist ülkenin benzer demokratikleşme deneyimlerini yaşamasında her iki ülkenin de Avrupa Birliği'nin bir parçası olması yolundaki istekleri olmuştur. Her iki ülkede benzer süreçlerden geçmesi benzer amaç ve sonuçlarını da taşımalarına neden olmuştur. Bu bağlamda Türkiye de Avrupa Birliği yolundaki isteği ve kararlılığı ile bu ülkeler arasına dahil edilebilir.

Demokratikleşme ile ilgili sorunlara gelince benzer şekilde her iki eski komünist ülke de özellikle ulusal güvenlikle ilgili organlar açısından demokratikleşme adına büyük engellerle karşılaşmışlardır. Şu bir gerçektir ki, ulusal güvenliği sağlayan organlar ve silahlı kuvvetler çoğulculuk, insan haklarına saygı ve hukukun üstünlüğü gibi değerlere önem vermezlerse orada demokrasinin gelişmesi beklenemez. Silahlı kuvvetlerin ve bu tür organların politikacılar ve hükümetlerce manipüle edilmesi de diğer bir önemli engeldir.

Romanya ve Bulgaristan yukarıda belirtilen kapsamda önemli problemler yaşamaktadır. Nelson'a göre Romanya ve Bulgaristan'ın ulusal güvenlik ile ilgili organları henüz daha demokratikleşmesini tamamlamamıştır. Bununla ilgili olarak temel sebebi de bu organların ve silahlı kuvvetlerin demokratikleşmesi adına tek bir model bulunmamasına bağlamaktadır. Yine Bulgaristan ve Romanya'nın bu

organlarda şeffaflık, güvenilirlik, tolerans ve çoğulculuk ilkelerinin oluşturduğu kültürel normlara sahip uzmanlara yer vermemesi bunda etkin olmuştur.¹⁰³

Romanya'da 1998 kasımında belediye başkanlığı seçimini etkilemek için silahlı kuvvetler personelinin oylarının kullanılması yönündeki çaba, Ocak 1999'da protestocular /madenciler ve hükümet arasına orduyu yerleştirme çabası, orduda atamaların ordu içinde ve dışarıda güven vermeyen generallerin göreve getirilmesi şeklinde yapılması demokratikleşme alanındaki aksaklıkların bir kısmıdır.

Romanya'da iyi yetişmiş, araştırma teknikleri bilgisine sahip ve iyi yabancı dil becerileri olan gençler çoğunlukla silahlı kuvvetler için değil, Dış İşleri Bakanlığı, Merkez Bankası, ve diğer özel bankalar için çalışmaktadır. Bu da önemli problemlere yol açmaktadır.

Bulgaristan'da silahlı kuvvetler ve demokratikleşme alanındaki tıkanıklık daha çok reformlara direnç gösterme şeklinde tezahür etmektedir ki bu reformlar askeri bütçelere ve doktrine bağlı olarak daha fazla açıklık ve şeffaflığı getirmektedir.¹⁰⁴

Nelson'ın da belirttiği üzere her iki ülkede de deneyimli ulusal güvenlik elemanlarının yokluğu silahlı kuvvetleri ve diğer savunma bakanlığı bağlantılı organlara politik etkilerin sızmasına zemin hazırlamaktadır.

¹⁰³ Nelson, "Armies, Security & Democracy in Europe" s. 425

¹⁰⁴ Age. s. 427

Burada Romanya ve Bulgaristan arasındaki temel farklılık Romanya’da askeri ve güvenlik ile ilgili kuruluşlarının politikleşmenin hedefi olurken, Bulgaristan’da ise daha çok reforma direncin baş göstermesi şeklindedir.

Türkiye’ye gelince, Türkler açısından askerin politik hayattaki önemi ve yeri yadsınamaz. Asker zorunlu gördüğü yerde müdahale hakkını bulmuş ve 60, 70 ve 80 yıllarında yönetime el koymuştur. - Hatta 28 Şubat 1997 süreci de post – modern bir askeri darbe olarak da adlandırılmaktadır.- Buna ek olarak Türkiye’nin jeopolitik konumu ve tarihçesi Türklerin siyasi hayatında askerin önemini ve karar alma mekanizmasındaki yerini arttırmıştır.

Ancak bütün bu süreç Avrupa Birliği’nin tepkisini çekmiştir. Özellikle Milli Güvenlik Kurulunun siyasi hayattaki rolü ve YÖK ve RTÜK gibi kurumlarda askeri temsilcilerin bulunması olumsuz karşılanmış ve Türk hükümeti bu alanda düzenlemeleri gerçekleştirmek zorunda kalmıştır.

Her iki komünist ülke açısından diğer bir benzerlik ise demokrasi ve piyasaya olan geçişin 1990’ların ortasına kadar başlamamış olmasıdır.¹⁰⁵ Çünkü 1989 sonrası ilk seçimlerde önceki komünist politik kadrolar seçilmeyi başarmışlardır. Doğal olarak bu kadrolar ve geçiş dönemi liderleri önceki yönetimdekilere benzer yönetim şekilleri uygulamışlardır ve değişim ikinci seçimlerden sonra gerçekleşebilmiştir.

¹⁰⁵ Sotiropoulos Dimitri, Neamtu Ileana Neamtu ve Maya Stoyanova , “The trajectory of Post – Communist Welfare State Development: The cases of Bulgaria & Romania” *Social Policy & Administration*, 37, 6, (2003), s.131

Sotiropoulos'un da belirttiği üzere bu iki basamaklı bir demokratik geçiş sürecidir ve Doğu Avrupa ülkelerinin karakteristik özelliğini göstermektedir.¹⁰⁶

Türkler açısından ise basamaklı bir geçiş değil ama kısa zamanda çok köklü reform hareketlerini yerine getirmek şeklinde olmuştur. Burada Türkiye açısından sorun ise aynı politikacıların senelerce ülkeyi aynı şekilde ve temel bazı fikirlerle yönetmesidir. Özellikle 1980 sonrası dönemde, Türk gençlerinin politikaya karşı ilgisizlikleri aşikardır. Politikada yeni açılımlar ve cesaret gereken fikirlerin yer alması yeni yüzlerin politikaya girmesi ile daha rahat olacaktır. Bu bağlamda, demokratikleşme alanında cesaret gerektiren adımların Avrupa Birliği konusunda kararlı yeni yüzlerce ne kadar daha rahat ele alındığı hususu ve ya en azından daha rahat ele alınıp alınmadığı hususu tartışılmalıdır.

Her üç ülke kıyaslandığında bu üç ülkenin de azınlıklar açısından ve azınlıkların toplum içerisinde temsil açısından problem yaşadığı bu tezde ifadesini bulmuştur. Bulgaristan'da Romanların, Türkiye'de Kürtler'in gayrimüslümlerin ve diğer azınlıkların siyasal ve sosyal hakları AB sürecinde gözden geçirilmesi gereken konular olarak ele alınmıştır. Romanya ve Bulgaristan koalisyon hükümetlerine azınlıkları temsil eden partileri alırken, Türkiye % 10 seçim barajı uygulaması ile DEHAP veya diğer partilerin meclise girmesinin önünü bir anlamda tıkamıştır. %10'luk seçim barajı ve seçim Kanunu bu anlamda Türkiye sıkça tartışılan bir konu olmuştur.

¹⁰⁶ Sotiropoulos, Neamtu ve Stoyanova, "The trajectory of Post –Communist Welfare State Development: The cases of Bulgaria & Romania....", s. 142

Demokrasinin temel taşlarından olan yargının bağımsızlığı ve etkinliğinin sağlanması her üç ülke açısından da ele alınması gereken konular arasında yer almıştır. Her üç ülkede yargı ve hukukun üstünlüğü ile ilgili düzenlemeleri gerçekleştirmek zorunda kalmıştır.

Yine benzer şekilde üç ülkede insan hakları açısından eleştirilmiş ve bu eleştiriler Komisyonun yıllık ülke raporlarında ifadesini bulmuştur. Özellikle kadın- erkek eşitliği ve azınlık hakları her üç ülkenin eleştirildiği ve değişiklik yapması gereken alanlar olarak yer almıştır.

Demokrasinin temel taşlarından biri de hukukun üstünlüğüdür. Hukukun üstünlüğü, Kopenhag kriterlerinde doğrudan ifadesini bulmuştur. Buna bağlı olarak özellikle Romanya ve Bulgaristan çok eleştiriye maruz kalmıştır. Rüşvet ve yolsuzluk -hukuku üstünlüğü kavramının önündeki engellerdendir- Avrupa Birliği'nin bu iki ülke açısından temel eleştiri alanları arasında yer almıştır. Avrupa Birliği bu alanlarda gerekli tedbirlerin alınmasını ve hukukun üstünlüğünün sağlanmasını şart koşmuştur.

Her üç ülkenin, ama özellikle Bulgaristan ve Türkiye'nin, eleştirildiği alanlardan biri ise uygulamadaki zayıflık olmuştur. Gerçekten her iki ülke de büyük çaplı kanuni düzenlemelere gitmişler ve kısa sürede pek çok kanun ve yönetmeliği Avrupa Birliği müktesabı ve isteği çerçevesinde ve demokratikleşme adına gerçekleştirmişlerdir. Ancak iş uygulamaya gelince her iki ülkede de sıkıntılar yaşanmıştır. Türkiye'de açılan özel kürtçe kurslarının açılırken yaşadığı sıkıntılar,

Bulgaristan ve Romanya’da Komünizmin çöküşü sonrası süreçte gelen ilk iktidar üyelerinin yönetim alışkanlıklarını terkedememesi demokrasiye geçişteki yavaşlığın ve uygulamadaki zayıflığın örnekleri olarak sıralanabilir.

Avrupa Birliği sürecinde demokratikleşme her üç ülke açısından da sancılı olmuştur. Avrupa Birliği bu sancılı süreçte aday ülkeler tarafından çoğu zaman karşıt bir tepki olarak demokrasi anlayışı adına aday ülkelerin devlet başkanları ve yetkilileri tarafından eleştirilere maruz kalmıştır.

Diğer taraftan aday ülkeler sıkça kendilerini savunur pozisyona düşmüşler, demokratikleşme çerçevesinde yaptıklarını ön plana çıkarmak zorunluluğu hissetmişlerdir. Bununla bağlantılı olarak yine aday ülkeler çeşitli sivil toplum örgütlerini; örneğin Türkiye’de TOBB ve benzeri kuruluşları Avrupa Birliği çerçevesinde ülkelerinin tanıtılması için inisiyatif almaya teşvik etmişlerdir. Bu da demokrasinin temel diğer bir taşı olan sivil toplumun güçlendirilmesinde etken olmuştur.

Yukarıda bahsi geçen bütün benzerlikler ve farklılıklar göz önüne alındığında şu belirtilmelidir ki her üç ülkenin aynı amacı taşıması ve başvurulmak istenen birliğin bütün aday ülkelere aynı şartları öngörmesi - ki bu ön şartlar Kopenhag kriterleri çerçevesinde şekillenmektedir - benzer süreçleri de beraberinde getirmektedir.

SONUÇ

Avrupa Birliği demokrasisi başlı başına tartışmalı bir konu iken ve henüz uzlaşılmış bir demokrasi tanımı bulunmazken Avrupa Birliği'nin aday ÷lkelerdeki demokratikleşme üzerindeki etkisini incelemek konuyu daha da zorlaştırmaktadır. Bu tez çerçevesinde öncelikli sorun ve çıkarılan ilk sonuç Avrupa Birliği'nin demokrasi anlayışının liberal demokrasiye daha yakın durduğudur.

Bununla beraber Avrupa Birliği demokrasisinin üzerinde uzlaşılan bir tanımı bulunmamaktadır. Her ne kadar liberal demokrasi tanımına çok yakın olarak gör÷lse de tam olarak Avrupa Birliği demokrasisini belirli bir tanıma sığdırma çabası araştırmacıları yanlış yönlendirebilmekte ve konunun incelenmesini zor hale getirmektedir. şu halde demokrasinin literatürde pek çok açıdan tanımı yapılmıştır ve birinci bölümde de belirtildiği üzere pek çok sınıflandırma karşımıza getirilebilmektedir. Bu kadar tanım ve sınıflandırma içerisinde Avrupa Birliği demokrasisini ve bu demokrasi anlayışının aday ÷lkeler üzerindeki etkisini tek bir sınıfa dahil etmek doğru görülmemektedir.

Tezin ortaya çıkarttığı temel sonuç ise aday ÷lkelerin demokratikleşme adına tarihi adımlar attığı ve Avrupa Birliği'nin aday ÷lkelerdeki demokratikleşme sürecini etkilediğidir. İnceleme konusu olan üç ÷lke; Romanya, Bulgaristan ve Türkiye tarihi gelişmelerden nasibini almıştır. Her üç ÷lkenin de demokratikleşme alanında geçirdikleri süreçler farklılıklar ve benzerlikler göstermiştir ve tez içerisinde sergilenmektedir. Bu bağlamda tezin dördüncü bölümünde de belirtildiği üzere

benzer tarihsel geçmişi de paylaştıkları dolayısıyla Bulgaristan ve Romanya birbirine daha yakın süreçlerden geçmişlerdir. Burada en dikkat çekici olan her iki ülkenin de demokratikleşme sürecine 1990 sonrası başlamış olmasıdır. Türkiye’de ise demokratikleşme çabalarının esasen Osmanlı’nın gerileme ve yıkılış döneminden başladığını ileri sürmek mümkündür. Ancak tıpkı Bulgaristan ve Romanya’da olduğu gibi Avrupa Birliği adaylığı Türkiye’de de demokratikleşmeyi tetikleyici unsur olmuştur.

Aday ülkelerin Birlik üyesi olma yolundaki çabaları için demokratikleşme alanında liberal demokrasiyi teşvik eden Kopenhag kriterleri yol gösterici olmuştur. 1993’te Kopenhag zirvesinde ortaya çıkan Kopenhag kriterleri, aday ülkelerin yerine getirmeden müzakerelere başlayamacağı katı kurallar olarak karşımıza çıkmaktadır. Tez çerçevesinde demokratikleşme alanındaki gelişmeleri Komisyon raporlarını kullanarak sergilemek konunun izah edilmesi açısından ve verilerin sağlıklı olarak çıkarılması açısından faydalı olmuştur.

Her üç ülkenin de komisyon raporları göstermektedir ki üç devlet de önemli değişimler geçirmiştir. Bulgaristan ve Romanya’daki değişimler kısmen daha yavaş ama Türkiye’den daha önce gerçekleşmiştir. Türkiye’deki değişimler ise son zamanlarda ama çok hızlı olmuştur yani kısa zamanda demokratikleşme adına çok yol katedilmiştir.

Tezin gösterdiği diğer bir sonuç ise bu kadar demokratikleşme hareketine rağmen bu üç aday ülkeyle ilgili demokratik bir ülke olma adına ön yargıların 25 Avrupa

Birliği üyesi ÷lke arasında devam ettiğidir. Tezin temel incelediği sorun aday ÷lkelerde demokratikleşmenin incelenmesi olmakla birlikte üye devletler nezdinde demokratik bir imajın sergilenmesinin önemini de ortaya çıkarmıştır.

Romanya ve Bulgaristan için Avrupa Birliği ÷lkeleri arasında bir “Balkan ÷lkesi” imajı vardır ve sorunun temelinde bu negatif imajın - ki bu negatif durum Balkan ÷lkelerinin tarihsel açıdan yoksul ve barbar bir ÷lke imajı sergilemelerini ifade edilmektedir - silinememesi yatmaktadır. Türkiye içinde benzer şeyler söz konusudur. Tez çerçevesinde de değinildiği gibi rüşvet alan bir Bulgar polisi imajının yaratıldığı reklama gösterilen tepki Bulgarların Avrupa Birliği uyumu sürecinde demokratikleşme ve hukukun üstünlüğünü ÷lke nezdinde ön plana çıkarma adına sadece gerekenleri yaptıklarını değil, aynı zamanda bunun sonuçlarını imajları ile desteklemeye verdikleri önemi göstermektedir.

Şu bir gerçektir ki bu aday ÷lkeler açısından asıl iş; Kopenhag kriterlerini yerine getirmek, gerekli kanuni ve anayasal düzenlemeleri gerçekleştirmek ve bunları uygulamak ve sivil toplum örgütlerinin işleyişini teşvik etmekle bitmemektedir. Söz konusu olan bu üç aday ÷lke, 25 ÷lke arasında demokratik bir ÷lke imajını çizmek, ön yargıları silmek ve “biz de Avrupalıyız, biz de sizdeniz mesajını” vermek zorundadır. Bu bağlamda, özellikle Türkiye açısından, Kopenhag kriterlerinin yerine getirilmesi ve müzakere tarihinin alınması Avrupa birliği demokrasisine ve yaşam stiline uyumda sadece bir başlangıç adıdır ve demokratikleşmenin dinamik bir süreç olduğu da düşünülürse yapılacak daha çok şey vardır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Agh, Atilla, The Politics of Central Europe, London: Sage Publications, 1998
- Agh, Atilla. Emerging Democracies in East Central Europe and the Balkans, Northampton, MA: Edward Elgar Publishing Limited. 1998
- Aktar, Cengiz: Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci , İletişim Yayınları 2002.
- Avrupa Ekonomik Danışma Merkezi. Türkiye- AB ilişkileri : Ortaklıktan Tam Üyeliğe, Ankara 2001
- Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı. Avrupa Birliği ve Türkiye, Ankara, Kasım 2002
- Canbolat, İbrahim. Uluslararası Sistem Avrupa Birliği: Bir Dönüşümün Analizi, Alfa Basın Yayım Dağıtım ,1998
- Dedeoğlu, Beril . Adım Adım Avrupa Birliği , Çınar yayınları 1996
- Dedeoğlu, Beril . Dünden Bugüne Avrupa Birliği, Boyut Kitapları , Ekim 2003
- Elbasanı, Arolda. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. The impact of Constitutions on democratization: Cases of Hungary & Bulgaria; 2002
- Erdoğan, Mustafa. “Modern Türkiye’de Anayasalar ve Siyasi Hayat”, Siyasal Kitabevi. 1997 .
- Gözler, Kemal. Türk Anayasa Hukuku Dersleri, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa 2000.
- Gözübüyük, Şeref. T.C 1982 Anayasası: 1995 Değişiklikleriyle , Turhan Kitabevi Ankara

- Held, David. Models of Democracy Standford University Press. Standford , California 1996
- Karadeli, Cem. Soğuk Savaş Sırasında Avrupa ve Türkiye, Ayraç Yayınevi, Ekim 2003
- Karakaş Yusuf. Avrupa Birliği'nde Siyasal Entegrasyon ; Siyasal Kitabevi, 2002
- Karluk, Rıdvan ve Özgür Tonus. Avrupa Birliği Kapısında Türkiye, Turhan Kitabevi Yayınları, Mayıs 2002.
- Karluk, Rıdvan. Avrupa Birliği ve Türkiye, Beta Basım A.Ş; Şubat 2003
- Karluk, Rıdvan. Uluslararası Ekonomik, Siyasal ve Mali Kuruluşlar, Turhan Kitabeci, Nisan 2002.
- Kostecki, Wojciech & Katarzyna Zukrowska & Bogdan Goralczyk. Transformations of Post- Communist States; Hampshire, Macmillan Press, 2000.
- Larrabee, Stephen ve Ian O. Lesser. Belirsizlik Döneminde Türk Dış Politikası, Ötüken Neşriyat A.Ş, İstanbul 2004
- Önkol, Caner. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi ; Eastern Enlargement of the European Union; Bilkent 2002
- Rieu, Alain- Marc ve Gerard Duprat , European Democratic Culture, Routledge London New York , 1993
- Rumford, Chris. The European Union : A political Sociology ; Blackwell Publishing; 2002
- Serdaroğlu, Rıfat. Türkiye'de Sistem Sorunu. Kanomat Ofset Matbaacılık. Mayıs 2001
- Siedentop, Larry. Democracy in Europe : The Penguin Press; 2000
- Sorensen, Georg. Democracy and Democratization, Westview Press, .L.L.C,1998

- Sönmezoğlu, Faruk . Türk Dış Politikasının Analizi. Der Yayınevi, 2001
- Stan, Lavinia. Romania in Transition, Dortmund Publishing Company,USA,1997
- Tanör, Bülent. “Osmanlı- Türk Anayasal Gelişmeleri” ,Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve sanayi A:Ş,1997
- Usul, Ali Resul. Yayımlanmamış Doktora Tezi, International Dimension of Democratization: The Influence of the EU on the consolidation of Democracy in Turkey (1987-2002), Bilkent 2003
- Ülger, İrfan Kaya. Avrupa Birliğinde Siyasal Bütünleşme, Gündoğan Yayınları, Mayıs 2002.

Makaleler :

- Brusi, Martin, EU & Interethnic Power Sharing Agreements in Accession Countries, Center of Applied Policy Research University of Germany , Issue 1 / 2003
- Busse, Anna Gryzmala, “Political Competition & The Politicization of the state in East Central Europe, Comparative Political Studies, Aralık 2003
- Dimitrova Antoaneta ve Rika Dragneva, Bulgaria’s Road To European Union: Progress Problems & Perspectives, Perspectives on European Politics & Society, 2:1, 2001
- Hutchings, Kimberly. Modelling Democracy. Journal of Interdisciplinary International Relations; May98, Vol. 12 Issue 2, p159, 17p
- Marginean, Ioan. “Indicators of Democratization in Romania”, Social Indicators Research 42: 1997

- Nelson, Daniel N.”Armies, Security & Democracy in Europe” Armed Forces & Society,vol.28 , issue 3, Mart 2002
- Parvanov, Georgi. “Bulgaria in a Changing World”. Mediterranean Quarterly, Fall.2002,
- Pippıdı, Alina – Mungui, “The Unbearable Lightness of Democracy: Poland & Romania After Communism”, Current History , Kasım 2004
- Ram, Melanie H., “Democratization through European Integration:The Case of Minority Rights in Czech Republic & Romania”, Studies in Comparative International Development, Summer 2003, Vol .38 no.2
- Sotiropoulos Dimitri, Neamtu Ileana Neamtu ve Maya Stoyanova , “The trajectory of Post –Communist Welfare State Development: The cases of Bulgaria & Romania” Social Policy & Administration, vol.37,no.6
- The Economist, “ Will Turkey Shine in europe?” , sayfa 1- 18 , Mart 19 –25 2005
- Türkmen, Füsün. "Avrupa Birliği ve İnsan Hakları“, Dünden Bugüne Avrupa Birliği içinde derleyen Beril Dedeoğlu, Boyut Kitapları , Ekim 2003

İnternet Siteleri:

- www.europa.eu.int.
- www.usaid.gov/our_work
- www.pinr.com
- www.cianet.org/atlas/countries/ro_data_tol.html
- www.belgenet.com
- www.abgs.gov.tr

- www.anayasa.gov.tr/anyarg19/kaboglu.pdf
- <http://www.anayasa.gen.tr/>
- www.europeanforum.net/country/romania
- http://www.oycf.org/Perspectives/2_110299/republicanism_and_democracy.htm
- <http://www.tbmm.gov.tr/tarihce/kb11.htm>
- <http://www.ataturk.net/cumhuriyet/?sayfa=hdanayasa>

Diğer:

- 1999 dan itibaren İlerleme Raporları
- Romanya ve Bulgaristan ile ilgili Komisyon ilerleme raporları
- Ulusal Programlar
- Katılım Ortaklığı Belgeleri
- Anayasal değişiklikler.
- European Commission: “Continuing enlargement : Strategy Paper and Report of The european Commission on the Progress Towards Accession by Bulgaria, Romania and Turkey, 2003